

No Nonsense

Paars

Imago, Zelfbeeld en Daadwerkelijk beleid

Een studie

Pablo van den Boogaard

S4169603

Begeleider: Carla van Baalen

Masterscriptie 15-08-2015

Inhoudsopgave.

1. Inleiding

2. Status Quaestionis

3. Hoofdstuk 1: Lubbers I

§3.1 Zelfbeeld en voorgenomen beleid van het kabinet Lubbers I

§3.2 Imago van het kabinet Lubbers I

§3.3 Zelfbeeld en imago van het kabinet Lubbers I tijdens de rit

§3.4 Zelfbeeld en imago van het kabinet Lubbers I aan het einde van de rit

§3.5 Daadwerkelijk beleid van het kabinet Lubbers I

§3.6 Conclusie

4. Hoofdstuk 2: Kok I

§4.1 Zelfbeeld en voorgenomen beleid van het kabinet Kok I

§4.2 Imago van het kabinet Kok I

§4.3 Zelfbeeld en imago van het kabinet Kok I tijdens de rit

§4.4 Zelfbeeld en imago van het kabinet Kok I aan het eind van de rit

§4.5 Daadwerkelijk beleid van het kabinet Kok I

§4.6 Conclusie

5. Eindconclusie

6. Literatuurlijst

1. Inleiding

“Het beeld was dat van een kabinet [PB De Jong] van bedaagde confessionelen en liberalen, dat niet meer deed dan ‘op de winkel passen’. In werkelijkheid voerde de ploeg een omvangrijk wetgevingsprogramma door waarbij een progressief kabinet de vingers zou hebben afgelikt.”¹

Het voorbeeld van Piet de Jong maakt duidelijk dat het beeld of imago dat over een kabinet bestaat zeer belangrijk is. In het geval van De Jong duurde het dertig jaar totdat een biografie het beeld van op de winkel passen bijstelde. Het imago, zelfbeeld en het daadwerkelijke beleid van een kabinet staan vaak op gespannen voet met elkaar. Om een kabinet echt te kunnen beoordelen moet men het feitelijke beleid achterhalen. Het beleid is uiteindelijk waar een kabinet op afgerekend moet worden. Hoewel een imago vaak sterk is en daarmee het oordeel van mensen over het kabinet beïnvloedt, zal een onderzoeker zich bewust moeten zijn van het imago.

In deze scriptie zullen het zelfbeeld, imago en daadwerkelijk beleid van de kabinetten Lubbers I en Kok I worden onderzocht. Allereerst omdat deze kabinetten programmatisch dicht bij elkaar liggen. Jouke de Vries (hoogleraar bestuurskunde) gaat zelfs zo ver door te stellen dat Paars I een voortzetting van de politieke agenda van het eerste kabinet Lubbers is. Beide kabinetten saneren de verzorgingsstaat door middel van privatisering, deregulering en marktwerking.² Verder worden de kabinetten geleid door een beginnend premier die langdurig in het centrum van de macht zou verblijven. Bovendien zit er maar acht jaar tussen het einde van Lubbers I en het begin van Kok I. Op economisch gebied begint Lubbers echter in een veel ongunstigere periode, zo heeft hij onder andere te kampen met een begrotingstekort van tien procent. De Paarse kabinetten worden juist getekend door een zeer gunstige economische wind, waarbij de economie in alle jaren fors groeit.³ Te verwachten is dat het saneren van de verzorgingsstaat in een tijd van gunstige economische omstandigheden makkelijker gaat en daarom minder snel tot een negatief imago zal leiden. Toch haalt het CDA een grote verkiezingsoverwinning na Lubbers I. Het onderzoek zal ingaan op de vraag wat het imago, zelfbeeld en feitelijk beleid van de kabinetten is geweest.

Een imago kan voor een deel worden beïnvloed door het beeld (zelfbeeld) dat een kabinet van zichzelf creëert. Als men het imago van een kabinet bestudeert dan is het verstandig om ook naar het zelfbeeld van het kabinet te kijken. Aangezien het zelfbeeld het

¹ Hans Goslinga, ‘Nog bij leven een legende’, *Trouw* (03-04-2015) 2,3.

² Jouke de Vries, ‘Paars en de managementstaat. Het eerste kabinet-Kok (1994-1998)’ (Apeldoorn 2002) 11,12.

³ http://www.parlement.com/id/vhteowjehzm/cijfers_kabinet_kok_i_1994_1998, 21-07-2015.

imago van het kabinet kan hebben beïnvloed. Het zelfbeeld en imago van een kabinet kunnen vervolgens weer afwijken van het feitelijke beleid dat een kabinet heeft uitgevoerd. Als de verschillen tussen het zelfbeeld, imago en het feitelijke beleid van een kabinet groot zijn betekent dit dat het onderkennen van een imago zeer belangrijk is. Wanneer onderzoekers namelijk alleen op basis van het imago een kabinet beoordelen, kan men de plank volledig misslaan. De hoofdvraag van dit onderzoek zal dan ook zijn: *In hoeverre komen het zelfbeeld, imago en daadwerkelijk beleid met elkaar overeen ten tijde van de kabinetten Lubbers I (1982-1986) en Kok I (1994-1998)?* Er is dan ook geen systematisch onderzoek naar het imago en zelfbeeld van Lubbers I en Kok I gedaan. Dit is een gemis omdat het zelfbeeld een grote invloed op het imago kan hebben en het imago weer voor een belangrijk deel bepaalt hoe een kabinet wordt beoordeeld. Met deze eerste aanzet tot onderzoek naar het imago, zelfbeeld en daadwerkelijk beleid van Lubbers I en Kok I wordt een begin gemaakt om deze lacune in de parlementaire geschiedenis te vullen.

De vergelijking tussen de kabinetten is belangrijk om te zien of zelfbeeld imago en daadwerkelijk beleid op een zelfde manier overeenkomen of verschillen. Op die manier kan ik achterhalen of de verhouding tussen het zelfbeeld, imago en daadwerkelijk beleid tussen kabinetten onderling verschilt. Uit dit onderzoek zal ook moeten blijken of het relevant is om een onderscheid te maken tussen het imago, zelfbeeld en daadwerkelijk beleid van een kabinet. In de hoofdstukken over Lubbers I en Kok I zal ik eerst het imago, zelfbeeld en daadwerkelijke beleid van deze kabinetten achterhalen en vervolgens kijken in hoeverre zij met elkaar overeenkomen.

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden dienen de begrippen imago en zelfbeeld eerst nader te worden omschreven om tot een werkbare definitie te komen. Het probleem met termen als zelfbeeld, beeld en imago is dat het niet goed valt te onderscheiden van aanverwante begrippen, waardoor de begrippen niet op een heldere en ondubbelzinnige manier kunnen worden beschreven.⁴ In psychologische en filosofische literatuur wordt de term ‘imagination’ wel duidelijk onderscheiden van waarnemen en herinneren. Een imago kan namelijk niet worden waargenomen en moet dus als iets worden gezien dat toegeschreven wordt aan iets of iemand.⁵ Zoals dat bijvoorbeeld bij charisma het geval is kan imago alleen door iemand anders aan iets of iemand worden toegeschreven. In deze scriptie zal onder het imago van een kabinet het volgende worden verstaan: eigenschappen en typering die aan het kabinet of leden van het kabinet worden toegeschreven door anderen dan het kabinet zelf.

⁴ Peter Strawson, ‘Imagination and perception.’, *Experience and theory* (1970) 31.

⁵ Stanford Encyclopedia, 2015a; 2015b., <http://plato.stanford.edu/entries/imagination/>, 10-06-2015.

Voor het begrip zelfbeeld geldt het omgekeerde, omdat hier alle beelden en typeringen die het kabinet over zichzelf de wereld in brengt zullen worden verstaan.

Tijdens dit onderzoek zal ik gebruik maken van een aantal verschillende primaire bronnen, namelijk: de Handelingen van de Tweede Kamer, de regeerakkoorden van Lubbers I en Kok I, de regeringsverklaring tijdens de presentatie van de kabinetten en de dagbladen *de Volkskrant* en *De Telegraaf*. De kranten zullen als een primaire bron gebruikt worden, aangezien zij een beeld van het kabinet neerzetten ten tijde van het kabinet. Het is daarbij belangrijk welk beeld van de kabinetten wordt geschetst. De kans is groot dat door de keuze voor twee kranten aan weerszijden van het politieke spectrum (*de Volkskrant* links en *De Telegraaf* rechts) geen eenduidig beeld of imago kan worden opgemaakt. Verder zijn kranten volgens de communicatiewetenschapper Rens Vliegenthart een goede afspiegeling van het bredere medialandschap.⁶ De bovengenoemde dagbladen worden ook in het onderzoek: *Wie leidt en wie volgt?* van Vliegenthart gebruikt. De Handelingen zal ik eveneens als de kranten raadplegen rondom de presentatie en het beëindigen van de kabinetten. Uit de Handelingen kan het imago dat de oppositiepartijen en coalitiepartijen creëren worden gedestilleerd. De oppositie zet namelijk door middel van typeringen over het kabinet en zijn beleid een beeld neer. Tegelijkertijd zal het kabinet het beleid toelichten in de Tweede Kamer, hieruit zal ook een bepaald zelfbeeld naar voren komen. Hetzelfde zal ik doen voor de Algemene Beschouwingen van de kabinetsjaren. De Algemene Beschouwingen zijn een goede graadmeter, omdat de fracties in de Tweede Kamer deze debatten aangrijpen om hun mening over gevoerde beleid en over het presteren van het kabinet kenbaar maken. De presentatie van de kabinetten in de Tweede Kamer en de regeerakkoorden zijn middelen om het zelfbeeld van de kabinetten te achterhalen.

Wanneer het imago en zelfbeeld van de kabinetten in kaart zijn gebracht zal ik bestuderen in hoeverre deze overeenkomen met het daadwerkelijke beleid. Dit houdt in dat ik de belangrijkste prestaties van de kabinetten naast de regeerakkoorden ga leggen, om zo na te gaan in hoeverre de kabinetten hun plannen hebben verwezenlijkt. In de loop van een kabinetsperiode kunnen bepaalde punten uit het regeerakkoord ingehaald worden door de actualiteit; kabinetsbeleid dat is geïnspireerd door de actualiteit zal ik dus ook aan het imago spiegelen. Als laatste zal een analyse volgen over de verschillen op het gebied van de driehoek zelfbeeld, imago en daadwerkelijk beleid tussen de kabinetten Lubbers I en Kok I.

⁶ Rens Vliegenthart e.a., 'Wie leidt en wie volgt? Invloedsrelaties tussen parlement en media in het Nederlandse integratiedebat.' *Migrantenstudies* 1 (2008) 23-39, aldaar 28.

2. Status Quaestionis

Het is van belang om te achterhalen wat er zoal over imago en zelfbeeld in de literatuur van de politieke geschiedenis is geschreven. Ook zal er oog zijn voor hetgeen er over de kabinetten Lubbers en Kok is geschreven. Het daadwerkelijke beleid van de kabinetten is een onderdeel van het onderzoek, maar niet zal niet onderzocht worden in de literatuur, omdat hier geen discussie over bestaat. De auteurs kunnen namelijk alleen aangeven welk beleid een kabinet heeft gevoerd, hier is geen plaats voor interpretatie. Het beleid zal in de hoofdstukken over de kabinetten aan bod komen.

Onderzoek naar imago en zelfbeeld is nog geen vertrouwd terrein voor politiek historici; zo bestaan er nog niet of nauwelijks onderzoeken naar imago's van politici of kabinetten. Er is echter een aantal uitzonderingen op de regel. Zo heeft het CPG (Centrum voor Parlementaire Geschiedenis) in zijn onderzoeken naar de naoorlogse kabinetten in Nederland eveneens oog voor het imago van kabinetten en premiers gehad. Een voorbeeld is de bijdrage van parlementair historica Anne Bos aan het boek van het CPG over het kabinet De Quay. Bos beschrijft in een kort stuk het imago van het kabinet De Quay in de Tweede Kamer. Zo blijkt dat de oppositieleider van de PvdA Jaap Burger geen vertrouwen heeft dat het kabinet iets goeds voor Nederland kan doen.⁷ Het stuk is gebaseerd op het verslag van de regeringsverklaring in Kamer en de krantenberichten over deze debatten.

Wanneer men zich tot de literatuur over Ruud Lubbers en Wim Kok en hun kabinetten wendt, valt allereerst op dat er nog maar weinig boeken over deze twee voormalige premiers zijn verschenen. Uit de boeken die wel zijn verschenen kan echter het imago en zelfbeeld van de kabinetten worden afgeleid. De beelden die over de kabinetten uit de literatuur naar voren komen zijn behoorlijk eenduidig.

Het eerste deel van de literatuur bestaat uit overzichtswerken van de Nederlandse politiek en Nederlandse premiers. Een voorbeeld is *Parlementaire geschiedenis van Nederland* van Jac Bosmans en Alexander Kessel. Het beeld dat van Lubbers naar voren komt is er een van een kalme en luisterende houding ten opzichte van de Kamer. Volgens Bosmans en Kessel wekte het kabinet daarmee de indruk dat het de bedenkingen over en problemen met het beleid van de Kamer serieus nam.⁸ Het stuk over Paars laat duidelijk zien dat deze kabinetten een beeld wilden neerzetten over zichzelf als een kabinet dat aan bestuurlijke vernieuwingen deed en het dualisme tussen kabinet en de kamer weer in ere wilden herstellen.

⁷ Anne Bos, 'Het parlement aan het werk', *Het kabinet-De Quay (1959-1963) Regeren zonder rood* (Nijmegen 2007) 59.60.

⁸ Jac Bosmans en Alexander van Kessel, '*Parlementaire geschiedenis van Nederland*' (Zoetermeer 2011) 169.

Deze beleidsdoelen moesten leiden tot een daadkrachtig imago, doordat het kabinet vond dat het zijn verantwoordelijkheid nam. Er moest meer openheid komen en bewindslieden zouden op hun verantwoordelijkheid worden aangesproken of anders moesten zij het veld ruimen.⁹

Een ander overzichtswerk over de Nederlandse politiek waar het kabinet Lubbers in wordt besproken is: *Goed en fout na de oorlog* van Peter Verkooijen. Het boek loopt tot het kabinet Lubbers III, waardoor Wim Kok alleen als vakbondsleider in het boek voorkomt. In het boek wordt een beeld over het kabinet Lubbers neergezet dat voor een belangrijk deel zal terugkomen in de onderstaande werken over Lubbers. Zo kleeft het credo: 'no nonsense' zeer sterk aan het kabinet. Een term die overigens al voor het kabinet Lubbers gebruikt werd. Zo gebruikt minster De Koning (onder Van Agt I) de term in een debat op 21 februari 1980.¹⁰ Hoewel dit onderdeel van het zelfbeeld van het kabinet uitmaakt, is het ook een eigen leven gaan leiden. Zo stond 'no nonsense' voor een zakelijke aanpak van de politiek. Het kabinet gaf leiding aan de BV Nederland als een bedrijf en het kabinet bestond in meerderheid uit mensen uit het bedrijfsleven.¹¹ Dit gold bijvoorbeeld voor de vicepremier en minister van Economische Zaken Gijs van Aardenne die volgens Verkooijen een wat 'groezelige reputatie' had gekregen. Dit had te maken met de parlementaire enquête over de RSV-affaire, waarbij de minister zou hebben toegestaan dat er veel steungelden naar een bevriend scheepsbouwconcern waren gegaan. De minister moest echter blijven zitten, omdat het voor de VVD onacceptabel was om Van Aardenne te vervangen. Ook in het buitenland bleef dit niet onopgemerkt, zo sprak *Time Magazine* over Ruud 'Shock' Lubbers en vreesde Thatcher dat ze haar reputatie als 'Iron Lady' zou verliezen door de grote verlagingen van de ambtenaren salarissen in Nederland.¹² Zowel het zelfbeeld als het beeld van de buitenwereld van Kok was dat van een praktische hervormingsgezindheid. Hij sprak hierover al in een toespraak in 1989.¹³ Verder wilde het kabinet Kok I zich vooral presenteren als modern kabinet. De PvdA had afstand gedaan van het idee dat er een socialistische planeconomie moest komen. Ook een verdergaande democratisering en een verzorgingsstaat ter vervanging van de particuliere sector, waren niet langer idealen van de PvdA. Het leverde vooral Kok en de PvdA het imago van een 'soort verlicht liberalisme' op.¹⁴

⁹ Jac Bosmans en Alexander van Kessel, *'Parlementaire geschiedenis'* 202.

¹⁰ *Handelingen Tweede Kamer (HTK)* 1979-1980, 3248.

¹¹ Peter Verkooijen, *'Goed en fout na de oorlog: de grote lijnen van de recente Nederlandse politieke geschiedenis'* (Amsterdam 2000) 161, 167.

¹² Peter Verkooijen, *'Goed en fout na de oorlog'*: 167, 168.

¹³ *Ibidem*, 193.

¹⁴ *Ibidem*, 193.

De historicus Jouke Turpijn heeft een overzichtswerk over de jaren 80 geschreven namelijk: *80's dilemma*. het boek behandelt ook de politieke geschiedenis. De samenleving wordt volgens Turpijn voor een belangrijk deel a-politiek en er vindt een vervreemding van de politiek plaats. De politiek van Lubbers werd gekenmerkt door een 'strak regeerakkoord' en een 'zakelijke politieke cultuur'. Dit beeld hing sterk aan Lubbers maar ook aan minister De Koning volgens Turpijn.¹⁵

Ondanks het feit dat er geen boeken zijn geschreven over de kabinetten van Lubbers, is er wel over geschreven in een andere context. Na het laatste kabinet Lubbers verloor het CDA twintig zetels in de verkiezingen, waardoor er een behoefte aan zelfreflectie bij het CDA kwam. In deze context is een aantal boeken over het CDA geschreven waarin ook de rol van Lubbers en zijn kabinetten in het grote verlies aan bod komen. Een belangrijk werk op dit gebied is dat van Pieter Kroeger en Jaap Stam: *De rogge staat er dun bij* waarin Lubbers vooral in partijverband wordt genoemd. Het zelfbeeld van Lubbers I bestond uit een nieuwe stijl van politiek bedrijven die ook voor een groot deel het imago ging bepalen. Zo beschreef ex-premier en partijgenoot Van Agt Lubbers als zakelijk en dit straalde op het kabinet af. De minister van Financiën Onno Ruding kwam als een ijzeren bankier over. Ondanks dit harde imago oogstte het kabinet bewondering door de grote bezuinigingen die het wist door te voeren. Het kabinet wekte daarmee de indruk dat het echt iets deed na de verlamdende periode van het mislukte kabinet Van Agt II en III.¹⁶

Een ander werk dat de verkiezingsnederlaag van het CDA probeert te duiden is van de hand van journalist Marcel Metze: *De stranding*. In dat boek komen een aantal punten die al genoemd zijn terug, zoals het harde beleid en de bezuinigingen. Dit leidde in 1985 tot een zetelaantal van onder de veertig in de peilingen, terwijl het CDA in 1986 negen zetels zou winnen (van 45 naar 54) als gevolg van de gehouden verkiezingen. Verder wordt er beschreven dat het imago van de VVD vicepremier en minister van Economische Zaken Gijs van Aardenne zwaar te lijden had onder de RSV-affaire. Het gevolg was dat het CDA nog nadrukkelijker de toon kon voeren in het kabinet.¹⁷ Metze beschrijft ook het zelfbeeld van Lubbers I, door duidelijk aan te geven wat het kabinet onder no nonsense verstond. Beleidsmatig hield dit in: bezuinigen, overheidsbedrijven privatiseren, bureaucratie en regelgeving verminderen, reorganisatie van het onderwijs, hervorming van de sociale

¹⁵ Jouke Turpijn, '80's dilemma' (Amsterdam 2011) 14,137.

¹⁶ Pieter Kroeger en Jaap Stam, 'De rogge staat er dun bij: macht en verval van het CDA 1974-1998' (Amsterdam 1998) 177,189.

¹⁷ Marcel Metze, 'De stranding het CDA van hoogtepunt tot catastrofe' (Nijmegen 1995) 74,76,85.

voorzieningen en de nadruk op economische belangen leggen in het buitenlandbeleid. Er school echter een nieuwe manier van denken over de verzorgingsstaat achter.¹⁸

Een andere richting in het onderzoek naar Lubbers en zijn kabinetten legt de nadruk op de managersbenadering van de politiek van zijn kabinetten. Het eerste boek dat dit thema behandelde was dat van Arendo Joustra en Erik van Venetië: *Ruud Lubbers Manager in de politiek*. Het imago dat hier naar voren komt, komt overeen met de voorgaande boeken. Zo wordt Lubbers I als daadkrachtig en zakelijk omschreven. Interessant is het interview met Hans Wiegel, waarin hij Lubbers en zijn kabinet als populair beschrijft. Zijn verklaring is dat het economisch weer beter ging en dat dat afstraalde op het kabinet. Verder was Lubbers 'low-profile' en dat was positief voor zijn imago/populariteit.¹⁹ Het feit dat hij rustig oogde en geen grote uitspraken deed in donderspeeches was volgens Wiegel belangrijk voor Lubbers' populariteit.

Het boek *Ruud Lubbers peetvader van het poldermodel* van Bert Steinmetz gaat ook in op de manier van besturen van Lubbers. Het boek beargumenteert dat het kabinet Lubbers I is begonnen met het beleid en de manier van besturen die onder Kok het poldermodel zijn gaan heten. Wim Kok roemt dan ook het werk van het kabinet Lubbers I dat baanbrekend werk heeft gedaan. De kiezer beloonde dit werk door het CDA groter te maken. Het imago van met name Lubbers is gezien de verkiezingsoverwinning dus positief. Verder geeft Steinmetz aan dat er onder het kabinet een gevoel leefde dat er echt iets moest gebeuren. Het zelfbeeld van het kabinet bestond uit de overtuiging dat het kabinet Nederland hielp door de overheidsuitgaven omlaag te brengen. Ook heerste er een sterk teamgevoel in het kabinet, omdat zij samen de problemen aanpakten. Het kabinet Lubbers I zag zich dus als kabinet dat nu echt eens de problemen aanpakte die er al lange tijd bestonden.²⁰

In het boek: *Inzake het kabinet Lubbers* van Joop van Tijn en Max van Weezel wordt ook aandacht aan het zelfbeeld van het kabinet geschonken. De ministers Onno Ruding (financiën), Neelie Smit-Kroes (VWS), Gijs van Aardenne (Economische Zaken), Pieter Winsemius (VROM) en Frits Korthals Altes (Justitie) waren allen kort voor hun ministerschap nog actief in het bedrijfsleven. Deze ministers wilden graag daadkrachtig optreden in de politiek. Pieter Winsemius stelde zelfs: 'ik beschouw de Tweede Kamer helemáál niet als de ondernemingsraad van dit kabinet. Ik zie de kamer als een raad van

¹⁸ Marcel Metze, 'De stranding het CDA 83,85.

¹⁹ Arendo Joustra en Erik van Venetië, 'Ruud Lubbers manager in de politiek' (Baarn 1989) 213, 231, 234.

²⁰ Bert Steinmetz, 'Ruud Lubbers peetvader van het poldermodel' (Amsterdam 2000) 9, 90, 94.

commissarissen, die ik serieus wil informeren'.²¹ Het kabinet werd gecomplementeerd met de politici Jan de Koning (Sociale Zaken en Werkgelegenheid), Koos Rietkerk (Binnenlandse Zaken) en Wim Deetman (Onderwijs en Wetenschappen) die waren afgeknapt op de eindeloze reeks compromissen in de periode Van Agt op bijvoorbeeld het bezuinigingsprogramma Bestek '81 en in plaats van alleen maar vergaderen ook daadkrachtig wilden gaan regeren. Verder geven Van Tijn en Van Weezel aan dat Lubbers zich wilde meten met Thatcher, omdat haar beleid verwant was en het nuchtere deel van de Nederlanders zou aanspreken.²²

Lubbers komt ook nog een keer terug in een artikel van Ronald Kroeze en Sjoerd Keulen over 'managerpolitiek'. In dit artikel pleiten de auteurs ervoor dat historici meer oog moeten hebben voor de manier van werken en spreken van managers. Als een historicus hier geen rekening mee houdt kan hij de kabinetten van Lubbers en Kok minder goed begrijpen, aangezien deze worden gekenmerkt door een bedrijfsmatige stijl van werken. Zo worden de kabinetten van Lubbers gedomineerd door managers en besturen ze eigenlijk de 'BV Nederland'. Verder hebben de kabinetten Lubbers een nuchter en zakelijk imago en werken zij vooral consensusgericht.²³

Net als over Lubbers is er over Kok nog geen echte biografie verschenen. Het werk dat daar nog het dichtst bij in de buurt komt is *Met Kok over veranderend Nederland* van Piet de Rooy en Henk te Velde. Het boek is voor een groot deel gebaseerd op een reeks interviews met Wim Kok. De auteurs stellen in hun boek vast dat het imago van de paarse kabinetten een grote verandering heeft ondergaan. Zo heeft het aanvankelijke enthousiasme voor de paarse kabinetten in 2002 plaatsgemaakt voor verguizing. Het kabinet Kok I beslist om meevallers op de begroting vooral in de reductie van de staatschuld te steken en dat verder de werkgelegenheid boven alles moet worden bevorderd. Er ontstaat een imago van Kok als een humeurige norse probleemoplosser. Er ontstaat zelfs zoiets als een 'methode-Kok', waarbij hij net zo lang naar beide partijen in een discussie luistert totdat hij weet welke partij de meerderheid heeft. Op dat moment stemt hij op een daadkrachtige manier met de meerderheid in.²⁴

Naast het bovenstaande boek waarbij vooral de persoon Kok aan bod komt, zijn er ook al werken over Paars verschenen. Het feit dat de confessionelen voor het eerst sinds

²¹ Joop van Tijn en Max van Weezel, *'Inzake het kabinet Lubbers'* (Amsterdam 1986) 10.

²² Joop van Tijn en Max van Weezel, *'Inzake'* 7-9, 12.

²³ Ronald Kroeze en Sjoerd Keulen, 'Managerpolitiek: waarom historici oog voor management moeten hebben', *BMGN* 127-2 (2012) 97-112, aldaar 97, 102, 103.

²⁴ Piet de Rooy en Henk te Velde, *'Met Kok over veranderend Nederland'* (Amsterdam 2005) 10, 72, 73, 113, 114, 135.

mensenheugenis niet deelnamen aan een kabinet was wellicht al reden genoeg voor deze boeken. Voor politicoloog Jouke de Vries gold in ieder geval dat er grote verbazing was over het ontstaan van een kabinet zonder confessionelen. In het boek *Paars en de managementstaat* van Jouke de Vries wordt het zelfbeeld van het kabinet Kok I duidelijk gemaakt. Bij monde van Hans van Mierlo (D'66) lag het primaat van de politiek bij de parlementaire politiek; dit was een reactie op het, door confessionelen doorvlochten, maatschappelijke middenveld. Het maatschappelijk middenveld had een grote invloed gekregen op de politieke besluitvorming. Van Mierlo wilde daarom dat de politiek zich vooral in de Kamer zou afspelen. Verder wilde het kabinet de dualiteit tussen het kabinet en de Tweede Kamer vergroten. Volgens de Vries was bij aanvang van het kabinet het algemene beeld dat het niet de rit zou uitzitten, door de instabiele combinatie van PvdA en VVD. Kok I bleek echter goed in de tijdsgeest te passen doordat het een integere uitstraling had. Het kabinet en de premier wilden graag zo min mogelijk avonturen aangaan of aan partijpolitieke polarisatie doen.²⁵

In 2001 verscheen eveneens een boek over Paars, dit keer van het WBS (Wiardi Beckman Stichting) *Zeven jaar paars*. In dit boek wordt onder andere door middel van interviews teruggekeken op Paars. Volgens dit boek had het kabinet Kok I een zeer technocratische benadering van de politiek. Een interessante bijdrage is die van toenmalig CDA fractievoorzitter Jan Peter Balkenende die het elan, dat Paars aanvankelijk heeft, probeert te duiden. Volgens Balkenende kan dit elan worden verklaard door het imago dat samenhangt met termen als: liberalisering, transparantie, verandering en het terugdringen van de overlegeconomie (maatschappelijk middenveld) ten faveure van het parlement. Deze termen zorgden voor een fris en vernieuwend imago.²⁶

Het elan waar Balkenende over sprak komt ook terug in het stuk *Paarse Passie* van Jan Pronk (PvdA) dat in het jaarboek parlementaire geschiedenis 2004 van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis verscheen. Volgens Pronk had het kabinet, aan de vooravond van zijn regeerperiode, 'er zin in'. Men was blij om eindelijk een kabinet zonder het CDA te vormen, waardoor er liberaal beleid in de culturele sfeer kon worden gevoerd. De passie slaat dus terug op zowel het feit dat men er zin in had als de kans om een kabinet zonder confessionele te kunnen vormen. Ook geeft Pronk aan dat het kabinet het streven had om niet

²⁵ Jouke de Vries, *Paars en de managementstaat* 7, 9, 161, 163.

²⁶ Frans Becker en Wim van Hennekeler e.a., *Zeven jaar paars* (Den Haag 2001) 11, 232, 240.

technocratisch of regentesk te worden. Volgens Pronk bestond het zelfbeeld van Kok I dus uit een gevoel een frisse wind te kunnen vormen door de afwezigheid van het CDA.²⁷

De journalisten Max van Weezel en Michiel Zonneveld (werkzaam voor *Vrij Nederland*) hebben in 2002 het boek: *De onttovering van Paars* uitgebracht. Het boek bevat echter weinig nieuws op het gebied van zelfbeeld en imago, behalve dat Ad Melkert (PvdA) en Hans Dijkstal (VVD) aan het einde van de paarse periode hebben aangegeven dat zij zichzelf niet als paarse politici zien en dat het een gewone coalitie is. Het zelfbeeld is daarmee veranderd ten opzichte van 1994 toen Dijkstal zich een groot voorstander van Paars toonde²⁸

Hoewel er geen boeken over het imago of zelfbeeld van Lubbers I en Kok I bestaan, kan er wel een beeld uit de bovenstaande literatuur worden afgeleid. Het beeld is echter behoorlijk clichématig in die zin dat het imago vaak in een paar termen, zoals zakelijk en vernieuwend, wordt gevangen. In de boeken wordt bovendien geen rekening gehouden met het feit dat er misschien verschillende imago's in verschillende kranten kunnen bestaan. Toch vallen (vallen is zijn)er duidelijke parallellen tussen de boeken te vinden. In het geval van Lubbers I spreken alle boeken over een zakelijk, no nonsense kabinet. Voor van Tijn en van Weezel is deze zakelijk daadkracht echter minder positief dan voor Kroeger, Stam en Steinmetz, die het succes van het zakelijke kabinet benadrukken. Het zelfbeeld van een kabinet dat daadkrachtig regeert en harde beslissingen wil nemen komt in alle publicaties terug.

Het imago en zelfbeeld van Kok I zijn minder eenduidig in de literatuur. Overeenkomsten zijn dat het imago van paars sterk is verslechterd tegen het einde van paars II. Het aanvankelijk enthousiasme over een kabinet dat vernieuwend zou zijn sloeg om in teleurstelling. De WBS schrijft de teleurstelling toe aan de technocratische manier van regeren van paars. In het begin had het kabinet echter een bepaald elan van vernieuwing en premier Kok als een problemenoplosser. Het zelfbeeld lijkt echter tegenovergesteld. Jouke de Vries schrijft over van Mierlo die het kabinet als vernieuwend ziet en vooral als een kabinet zonder confessionelen. Ditzelfde beeld komt naar voren in 'Paarse passie' van Pronk. Dit gold aanvankelijk ook voor Melkert en Dijkstal, maar die analyse is in de loop van de tijd veranderd. Volgens Kok was het kabinet verstandig door de staatschuld terug te dringen en boven alles de maatschappij te helpen met het creëren van werk.

²⁷ Jan Pronk, 'Paarse passie', *Jaarboek parlementaire geschiedenis 2004. Het democratisch ideaal* (Nijmegen 2004) 90.

²⁸ Max van Weezel en Michiel Zonneveld, *De onttovering van Paars: een geschiedenis van de kabinetten-Kok* (Amsterdam 2002) 20.

3. Hoofdstuk 1: Lubbers I

§3.1 Zelfbeeld en voorgenomen beleid van het kabinet Lubbers I

Op 22 november 1982 legde de kersverse premier Lubbers de regeringsverklaring in de Tweede Kamer af. De daarop volgende vier dagen zouden worden gevuld met de Algemene Beschouwingen voor 1983. In de regeringsverklaring ging Lubbers in op het beleid dat het kabinet in de komende vier jaar wilde gaan voeren. Het is een technocratisch verhaal over wat het kabinet op elk beleidsterrein wil gaan doen. Toch begint de premier na het danken van het voorgaande kabinet en het bespreken van de formatie met een aantal woorden, die duiden op het zelfbeeld van het kabinet. Dit zelfbeeld komt sterk naar voren in de verantwoordelijkheid die Lubbers benadrukt in zijn verhaal.

Allereerst geeft Lubbers aan dat dit kabinet: ‘hoezeer ook verbonden met de fracties van het CDA en VVD, [PB, zich instelt op] een dialoog met alle andere fracties’.²⁹ Uit het citaat blijkt dat het kabinet Lubbers I altijd wil praten met alle andere fracties in de Tweede Kamer. Het kabinet geeft aan dat het dus ook wil spreken met de fracties van de CPN en de CD, omdat het een open houding heeft. Lubbers I ziet zich dus als een kabinet dat oog heeft voor de andere fracties in de Kamer en niet enkel zijn eigen plan trekt.

Naast deze open gedachtewisseling en samenwerking met het parlement ziet het kabinet ook dat het land behoefte heeft aan een ‘regering die regeert’.³⁰ Hier laat Lubbers duidelijk merken dat het kabinet vooral beslissingen wil maken en dus echt wil regeren. Dat het land hier volgens Lubbers behoefte aan heeft lijkt een verwijzing naar het moeizame kabinet Van Agt III met Den Uyl waar er weinig van regeren kwam. Lubbers I ziet zich duidelijk als een kabinet dat wel gaat regeren en daarbij dus naar buiten toe gericht is.

Het willen regeren wordt nog eens onderstreept met het voornemen om besluitvaardig te zijn. Zo zal het kabinet om besluitvaardig te zijn ‘politieke risico’s in het belang van het volk nemen’. Het nemen van deze risico’s omwille van het volk ziet het kabinet duidelijk als zijn ‘taak’.³¹ Lubbers lijkt, ondanks dat het niet politiek populair is, het als zijn taak te zien om maatregelen te nemen die volgens hem Nederland zullen verbeteren. Hij lijkt hier

²⁹ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1982-1983*, 634.

³⁰ *(HTK) 1982-1983*, 634.

³¹ *Ibidem*, 634.

voornamelijk op het financiële en sociaaleconomische beleid te wijzen, omdat de Nederlandse samenleving op dat punt in een ‘winter’ is terecht gekomen.³²

Het kabinet is van de gedachte doordrongen dat de financieringstekorten van de overheid teruggedrongen moeten worden. Hoewel Lubbers zich bewust is van de noodzaak tot bezuinigingen noemt hij het tegelijkertijd een ‘harde en ondankbare taak’.³³ Met die woorden geeft Lubbers weer duidelijk aan dat het kabinet zijn verantwoordelijkheid wil nemen. Het kabinet heeft zichzelf een taak gesteld en hoewel deze niet leuk is om uit te voeren, zal men het toch moeten doen, in het belang van Nederland.

Het kabinet ziet het verder als een taak om de ‘voor burger en maatschappij beklemmende regeldichtheid’ te beperken.³⁴ Het kabinet is als uitvoerende macht verantwoordelijk voor een groot aantal wetten. Het neemt daarom de verantwoordelijkheid om het aantal regels terug te dringen. Het kabinet ziet dus een andere rol voor zich weggelegd dan de vorige kabinetten. Lubbers I wil vooral de problemen bij de overheid oplossen en niet alles in het land dichttimmeren met regeltjes. Hier is het liberale gedachtegoed van de VVD dat deel uitmaakt van het zelfbeeld van het kabinet zichtbaar. Het zelfbeeld lijkt daarmee samengesteld uit de denkbelden van het CDA en de VVD.

Aan het einde van de regeringsverklaring komt Lubbers met een aantal punten waar het beleid van de komende vier jaar in hoofdzaak op gericht zal zijn. Het merendeel van deze punten gaat over het financiële en economische beleid van het kabinet, dit zijn duidelijk de zwaartepunten voor dit kabinet. Zo wil het de tekorten van de overheid terugbrengen ‘voordat de samenleving er door ontwricht wordt’.³⁵ Verder moet de bedrijvigheid weer op gang worden gebracht en moet het deeltijdwerken worden bevorderd. Om de overheidsuitgaven te kunnen beheersen moet verder de, in de voorgaande decennia uit de hand gelopen, verzorgingsstaat worden herzien op een manier dat het niet wegzakt onder zijn eigen gewicht en de minima niet in armoede terechtkomen. In de overige hoofdpunten van het beleid gaat het over het beheren van de Nederlandse natuur en cultuur, het behouden van de rechtsstaat en het bevorderen van de vrede en veiligheid over de grenzen. Op de niet economische en fiscale thema’s lijkt het kabinet een stuk minder ambitieus. Veel beleidsterreinen worden tijdens de samenvatting niet genoemd en het in stand houden van natuur cultuur en de rechtsstaat komt ook niet bijzonder visionair over.

³² Ibidem, 647.

³³ Ibidem, 635.

³⁴ Ibidem, 643.

³⁵ Ibidem, 647.

§3.2 Imago van het kabinet Lubbers I

Op het moment dat het bekend wordt wie welke ministersposten gaan bekleden verschijnt er een eerste artikel in *de Volkskrant*, waarin het dagblad een eerste licht werpt op de samenstelling van het kabinet. Hiermee wordt tegelijkertijd al een imago gecreëerd door bepaalde eigenschappen aan het kabinet toe te dichten. Het valt de krant op dat een groot gedeelte van de ministers uit het bedrijfsleven komt, waaronder de premier zelf. Dit wordt niet als een positief gegeven gezien en men spreekt dan ook over het ‘grote risico van een directiekamersfeer in het Catshuis’.³⁶ In het redactioneel commentaar *Ten geleide* wordt gesuggereerd dat de sfeer van het bedrijfsleven de politiek zal binnenkomen en mogelijk gaan bepalen. Dit is volgens *de Volkskrant* geen positieve ontwikkeling in de Nederlandse politiek.

Nadat Lubbers de regeringsverklaring van het kabinet heeft uitgesproken, verschijnen er opnieuw niet zo positieve commentaren in *de Volkskrant*. De redactie is van mening dat er een ‘overmatig accent op eenzijdige bezuinigingen, vermindering van het financieringstekort en de positie van het bedrijfsleven’ ligt.³⁷ Door deze accenten van het kabinet overmatig te noemen ontstaat er een beeld dat het te eenzijdig te werk gaat. In dezelfde krant wordt in een ander stuk de spreekstijl van Lubbers ‘wollig’ genoemd, maar heeft het positieve woorden over voor het feit dat het kabinet oog heeft voor de vakbeweging en door middel van korter werken de werkloosheid wil terugdringen.³⁸ Hier wordt, ondanks de onduidelijke manier van communiceren, wel waardering uitgesproken voor het feit dat het kabinet in gesprek is gegaan met de vakbeweging. Dit past bij het beeld van het kabinet dat de dialoog met andere partijen (in de breedste zin des woords) aangaat.

Een scherp commentaar van Jan Blokker verschijnt ook op 23 november 1982 naar aanleiding van de regeringsverklaring. Zo voorspelt Blokker een vroegtijdige val van het kabinet dat hij als het kabinet van de ‘Nieuwe Media’ ziet. Het zou een kabinet zijn dat past bij nieuwe tendensen in het medialandschap als: *Privé* en de Info-Show. Blokker lijkt het kabinet een populistische uitstraling te verwijten. Het kabinet zal wellicht de crisis over de zomer heen tillen, maar daarna zal het toch echt weer tijd voor een Rooms-Rood kabinet worden.³⁹ Er wordt hier duidelijk het beeld van een rechts niet serieus te nemen kabinet geschetst, dat voornamelijk op het niveau van sensatiegerichte media acteert.

³⁶ Redactie, ‘Ten geleide. Huiver’, *de Volkskrant* (04-11-1982) 3.

³⁷ Redactie, ‘Ten geleide. Wintertuin’, *de Volkskrant* (23-11-1982) 3.

³⁸ Redactie, ‘Een nieuwe lente?’, *de Volkskrant* (23-11-1982) 3.

³⁹ Jan Blokker, ‘Het kabinet van de nieuwe media’, *de Volkskrant* (23-11-1982) 7.

Als laatste wordt een aantal reacties vanuit de maatschappij op de regeringsverklaring door *de Volkskrant* op een rijtje gezet. De reacties zijn volgens de krant uiteenlopend en variëren van: ‘sober, realistisch, teleurstellend, krachtdadig, schandalig tot weinig vernieuwend’.⁴⁰ Vanuit de ziekenfondsen verschijnt de meest positieve reactie, namelijk krachtdadig, omdat zij tevreden zijn over de plannen die in de regeringsverklaring aan bod kwamen. Verder lijkt er voornamelijk een niet eenduidig imago van het kabinet naar voren te komen.

Opvallend tijdens het bestuderen van *De Telegraaf* is dat er veel minder aandacht aan de regeringsverklaring wordt gegeven dan in *de Volkskrant* en dat hier nog niet een duidelijk imago uit op te maken valt. De redactie laat het bij een aantal goedkeuringen van specifieke aspecten uit het voorgenomen beleid. Zo is het te spreken over het idee om het ‘mes in duizend-en-een-overheidsregeltjes’ te zetten.⁴¹ De krant suggereert hiermee dat het kabinet voortvarende plannen heeft. Verder wordt er een andere typering gebruikt voor het kabinet dat ‘verstandig’ is. *De Telegraaf* creëert een beeld dat het kabinet verstandige keuzes maakt door bijvoorbeeld de hypotheekrenteaftrek niet aan te tasten.⁴²

Doordat de regeringsverklaring in 1982 direct werd gevolgd door de Algemene Beschouwingen voor 1983, zal ik die ook nog in deze paragraaf meenemen. Het zelfbeeld van het kabinet Lubbers I komt niet aan de orde, omdat het uiteraard niet afweek van het beeld dat het kabinet een dag daarvoor in de regeringsverklaring had gecreëerd. Tijdens deze eerste Algemene Beschouwingen van Lubbers I heeft de oppositie echter al wel een aantal karakterisering en die het kabinet een imago kunnen bezorgen.

De Algemene Beschouwingen worden geopend door Den Uyl die als oppositieleider het eerst het woord krijgt. Den Uyl geeft aan dat bij een langdurige stagnatie van de groei van de economie een ‘solidaire invulling van de maatschappij’ nodig is. Volgens de PvdA leider doet het kabinet hier weinig aan getuige de woorden: ‘bij het kabinet vinden wij daarvan bitter weinig terug’.⁴³ Den Uyl laat duidelijk merken dat het kabinet volgens hem niet voor solidariteit kiest, tijdens moeilijke economische tijden. Het is dus geen sociaal beleid wat het kabinet wil gaan voeren.

Een andere oppositiepartij die een minder positief beeld over het kabinet schetst is D’66. Bij monde van fractievoorzitter Maarten Engwirda wordt de

⁴⁰ Redactie, ‘Regeringsverklaring roept uiteenlopende reacties op’, *de Volkskrant* (23-11-1982) 7.

⁴¹ Redactie, ‘Kabinet: mes in wirwar van voorschriften’, *De Telegraaf* (23-11-1982) 12.

⁴² Redactie, ‘Verstandig’, *De Telegraaf* (24-11-1982) 3.

⁴³ (HTK) 1982-1983, 652.

regeringsverklaring ‘verhullend van karakter’ genoemd. Dit blijkt uit de punten waar: ‘het veel killere proza van het regeerakkoord in de regeringsverklaring met fraaie zinnen wordt togedekt’.⁴⁴ Engwirda suggereert hier dat het kabinet de boel misleidt door de zaken minder ernstig voor te doen. Hier krijgt het kabinet door Engwirda een zeer negatief imago, doordat het niet eerlijk zou zijn.

Van de regeringspartijen valt geen negatief woord te verwachten, aangezien deze partijen net met elkaar in zee zijn gegaan tijdens de kabinetsformatie. De nieuwe fractievoorzitter van het CDA Bert de Vries spreekt weliswaar van ‘harde onplezierige boodschappen’ in de regeringsverklaring, maar dit is geen verwijt naar het kabinet. Volgens de Vries: ‘ademt [PB de regeringsverklaring] de geest van nuchterheid en werkelijkheidszin’.⁴⁵ Deze woorden ondersteunen het zelfbeeld van het kabinet dat de verantwoordelijkheid wil nemen. De Vries doet dit vooral met het woord werkelijkheidszin. De fractievoorzitter van de VVD Ed Nijpels houdt beperkt zich tot tijdens zijn betoog bij de punten waarvan de VVD het belangrijk vindt dat het kabinet iets doet. Hier valt geen imago uit te destilleren.

Het imago tijdens de start van het kabinet lijkt grofweg in twee kampen uiteen te vallen. Aan de ene kant volgen de regeringsfracties en *De Telegraaf* het zelfbeeld van het kabinet. Zij beamen dat dit kabinet de problemen echt gaat aanpakken en realistisch is. Aan de andere kant ziet *de Volkskrant* een kabinet van zakenlieden dat niet lang stand gaat houden. De oppositie ziet weinig solidariteit in de kabinetsplannen en vindt de regeringsverklaring bovendien verhullend. De oppositie en *de Volkskrant* zijn dus bezig een negatief imago te creëren en aan de andere kant zijn *De Telegraaf* en de regeringsfracties nog enigszins afwachtend en geven het kabinet vooralsnog het groene licht.

⁴⁴ Ibidem, 674.

⁴⁵ Ibidem, 662.

§3.3 Zelfbeeld en imago van het kabinet Lubbers I tijdens de rit

De tweede Algemene Beschouwingen van Lubbers I vinden plaats na iets minder dan een jaar regeren in oktober 1983. In *de Volkskrant* komt voornamelijk een beeld van onverzettelijkheid naar voren. Het is voor de krant duidelijk dat het kabinet niet gaat afwijken van de ingeslagen weg en dat er daarom ook eigenlijk geen discussie mogelijk is over de bezuinigingen en de kortingen op de ambtenarensalarissen.⁴⁶ Verder wordt een brief van het Breed Platform Vrouwen voor Economische Zelfstandigheid aangehaald. Hier krijgt het kabinet het zwaar te verduren. Zo schrijft het platform: ‘vrouwen hebben niks van dit beleid te verwachten’. Het kabinet kan dan ook beter de ‘obligate woorden [PB geweid] aan vrouwenemancipatie achterwege laten’. Het platform en daarmee de krant bezorgt het kabinet een negatief imago doordat het een streven naar economische zelfstandigheid van vrouwen belemmert en dat de bezuinigingen op de collectieve uitgaven vrouwen dubbel treffen.⁴⁷

Volgens *De Telegraaf* kan het kabinet niet anders dan bij het standpunt van het fundamenteel aanpakken van de overheidsfinanciën blijven. Als het niet bij zijn standpunt blijft verliest het kabinet zijn geloofwaardigheid.⁴⁸ Doordat het kabinet aan de plannen vasthoudt is het een geloofwaardig kabinet voor *De Telegraaf*. Dit blijkt ook uit een commentaar dat het kabinet het goed doet door de overheidsfinanciën aan te pakken. Het kijkt hiermee namelijk naar de lange termijn.⁴⁹ De lange termijn in de gaten houden is ook iets dat een kabinet betrouwbaar maakt.

In de Handelingen van de Algemene Beschouwingen zijn geen veranderingen in het zelfbeeld te vinden. Zo geeft Lubbers aan dat hij er niet is ‘om iemand te weerspreken, maar om beleid te voeren’.⁵⁰ Ook geeft hij aan dat het duidelijk is ‘dat wij ons vanuit de coalitie en de plannen waarmee wij op pad zijn gegaan aan een zekere lijn moeten houden’.⁵¹ Het zelfbeeld van het kabinet is weinig veranderd en Lubbers geeft aan dat hij zoveel mogelijk de ingeslagen weg wil vervolgen.

De oppositie ziet dit toch echt anders en dit wordt mooi verwoord door de fractievoorzitster van de PPR Ria Beckers-de Bruijn. Zij geeft aan: ‘Wij worden geregeerd door technocraten die het omgaan met hun eigen schijnwerkelijkheid realistisch noemen, die

⁴⁶ Redactie, ‘Kabinet geeft geen duimbreed toe tegenover Kamer en vakbeweging’, *de Volkskrant* (13-10-1983) 1.

⁴⁷ Redactie, ‘Beleid kabinet voor vrouwen onverteerbaar’, *de Volkskrant* (11-10-1983) 3.

⁴⁸ Kees Lunshof, ‘Kabinetsplannen politiek haalbaar?’, *De Telegraaf* (11-10-1983) 7.

⁴⁹ Redactie, ‘Tried’, *De Telegraaf* (12-10-1983) 3.

⁵⁰ *Handelingen Tweede Kamer (HTK)* 1983-1984, 391.

⁵¹ *(HTK)* 1983-1984, 376.

zichzelf wijsmaken dat hun beleid rationeel is en niet gebaseerd op gevoelens of belangen en die bang zijn de ethiek in de politiek het laatste woord te geven'. 'De burcht waarin dit kabinet regeert lijkt een eiland'.⁵² Beckers-de Bruijn geeft aan dat deze technocratische regering ver van de gewone mensen af staat, die zich niet gehoord voelen en alleen maar bezuinigingsmaatregelen moeten incasseren.

Alleen de PvdA weet het imago van het kabinet nog negatiever neer te zetten doordat Marcel van Dam zegt dat de premier mensen met een uitkering 'belubbert'.⁵³ Waar volgens de PPR het kabinet alleen maar ver van de mensen af staat, gaat de PvdA zover om te zeggen dat het kabinet de mensen bedondert. Hierdoor wordt een zeer negatief imago gecreëerd, namelijk dat van een kabinet dat oneerlijk is en de mensen als het ware voorliegt. De coalitiepartijen zien dit beslist anders; zo geeft Ed Nijpels van de VVD aan dat het kabinet resoluut handelt en de indruk maakt goed over de zaken na te denken.⁵⁴

Voornamelijk in de Tweede Kamer wordt in 1983 het imago van het kabinet een stuk negatiever. In het jaar 1984 lijkt *de Volkskrant* minder fel tegenover het beleid, maar wordt voornamelijk de stijl van het kabinet uitgelicht die het kabinet ook geen positief imago bezorgt. De krant schrijft dat het kabinet de voorstellen van de coalitiepartijen met klem afwijst en dat de 'langdurige en onderkoelde betogen van Lubbers en Ruting' tot een 'halsstarrige houding' van het kabinet leiden.⁵⁵ In een ander stuk komt de voorzitter van de Christelijke Vakverbond CNV) Han van der Meulen aan het woord. Hij verwijt het kabinet een te zakelijke en a-politieke houding, een gebrek aan elan en ideologische daadkracht en vindt Lubbers technocratisch en vlak.⁵⁶ Hoewel Van der Meulen van de christelijke vakbond is heeft hij forse kritiek op de stijl van het kabinet. Het komt er op neer dat het kabinet te zakelijk is. Dit komt ook terug in *Ten geleide* de volgende dag waarin het kabinet 'dogmatisch en behoudend' wordt genoemd. Verder is het 'eenzijdig ondernemersvriendelijk'.⁵⁷ In *de Volkskrant* wordt het kabinet als technocratisch en onverzettelijk tegenover de oppositie neer gezet.

Ook bij *De Telegraaf* staat het imago van het kabinet en vooral van Lubbers onder druk. Volgens Kees Lunshof kan het kabinet zijn goede imago juist alleen behouden door rechtlijnig te zijn. Zo is: 'het functioneren van Lubbers als effectief leider van een "geen onzin" kabinet in het geding'. Hij zal niet meer moeten zwalken tussen optimisme en

⁵² Ibidem, 339-340.

⁵³ Ibidem, 395.

⁵⁴ Ibidem, 413.

⁵⁵ Redactie, 'Kabinet en CDA botsen over echte minima', *de Volkskrant* (11-10-1984) 91.

⁵⁶ Redactie, 'Lubbers richt pantser op tegen emoties', *de Volkskrant* (11-10-1984) 7.

⁵⁷ Redactie, 'Ten geleide. Verbetering', *de Volkskrant* (12-10-1984) 3.

pessimisme.⁵⁸ Verder bevalt *De Telegraaf* de zakelijke toon van het kabinet dat in contrast staat met het emotionele betoog van Den Uyl.⁵⁹ Hoewel dit duidelijk een deel van het imago van het kabinet is volgens de krant, wordt dit hier niet op een negatieve manier uitgelegd in tegenstelling tot in *de Volkskrant*.

Een groot gedeelte van de Algemene Beschouwingen van 1984 gaat over het al dan niet plaatsen van kruisraketten. Het kabinet heeft dit op een slimme manier opgelost door het 1-juni besluit.⁶⁰ In het debat over de werkloosheid wordt dan het zelfbeeld van het kabinet echter weer zichtbaar. Lubbers verklaart waarom het kabinet met name het jaar daarvoor vasthield aan de eigen plannen voor het terugdringen van de werkloosheid en dus niet de plannen van de oppositie meenam in het beleid. Hij geeft aan: ‘Aan de andere kant konden wij niet anders doen dan onze eigen verantwoordelijkheid nemen en ons beleid verdedigen’.⁶¹ Hier komt het beeld terug van een kabinet dat ondanks het feit dat het politiek niet populair is zijn verantwoordelijkheid neemt en moeilijke beslissingen neemt. Het zelfbeeld van het kabinet blijft dus stabiel.

De oppositie grijpt tijdens de Algemene Beschouwingen weer de kans om het kabinet op een bepaalde manier te typeren. Beckers- de Bruijn doet dit door een beeld van het kabinet op te roepen dat alleen maar regeert maar eigenlijk nergens voor staat. Dit wordt duidelijk wanneer zij de premier vraagt: ‘Waar staat het kabinet eigenlijk voor?’.⁶² Zowel de PvdA als de D’66 geven aan dat het kabinet eigenlijk niet meer in de werkelijkheid staat. Volgens Den Uyl is ‘de regering vervreemd van de maatschappelijke werkelijkheid’. Met name de minima en de werklozen staan ver van het kabinet af. ‘Dat dit no nonsene-kabinet de voeling en het contact met de maatschappelijke werkelijkheid van die honderdduizenden mensen kwijt is’, aldus Den Uyl.⁶³

Ook Engwirda lijkt aan te willen geven dat het kabinet te veel vanuit zijn ivoren toren het regeerakkoord uitvoert zonder naar de maatschappelijke ontwikkelingen te kijken. Zo zegt Engwirda: ‘Het kabinet faalt om in te spelen op maatschappelijke vernieuwingen zoals die uit de samenleving naar voren komen’ en ook: ‘Het kabinet is zo druk met bezuinigen dat het nalaat om daarnaast een vernieuwend beleid te voeren’.⁶⁴ Den Uyl en Engwirda geven het

⁵⁸ Kees Lunshof, ‘Ministers moeten gezag herwinnen’, *De Telegraaf* (09-10-1984) 7.

⁵⁹ Redactie, ‘Tweedeling’, *De Telegraaf* (11-10-1984) 3.

⁶⁰ Het kabinet besluit op 1 juni 1984 om kruisraketten op Nederlands grondgebied te stationeren, tenzij de Sovjet-Unie tot 1 november 1985 geen nieuwe SS-20 raketten heeft geplaatst.

⁶¹ *Handelingen Tweede Kamer (HTK)* 1984-1985, 386.

⁶² (HTK) 1984-1985, 342.

⁶³ Ibidem, 288.

⁶⁴ Ibidem, 313.

kabinet een imago van een rijdende trein die niet meer van zijn spoor kan afwijken en ook geen idee heeft wat er zich naast het spoor voordoet.

§3.4 Zelfbeeld en imago van Lubbers I aan het einde van de rit

De Algemene Beschouwingen van 1985 stonden in het teken van de Tweede Kamer verkiezingen die een half jaar later zouden plaatsvinden. De oppositiepartijen lijken al bezig met de komende verkiezingen, maar ook de coalitiepartijen lijken hun eigen politieke standpunten weer meer te profileren. Den Uyl heeft het dan ook al over de ‘balans op maken’ van het kabinet.⁶⁵ Zowel voor de Tweede Kamer als voor de dagbladen is dit een van de laatste momenten om nog een imago van het kabinet te creëren. Hetzelfde geldt voor het zelfbeeld van het kabinet. Volgens *de Volkskrant* leiden de Algemene Beschouwingen echter vooral tot saaie debatten waar het kabinet en Lubbers voornamelijk ‘duf’ overkomen.⁶⁶

Lunshof van *De Telegraaf* ziet vooral een sterk optreden van Lubbers in de Tweede Kamer. Nadat Lubbers volgens *De Telegraaf* in de voorgaande weken nog wat onzeker had geoogd door grote bemoeienis met zijn agenda, leek hij in de Kamer ‘als een vis in het water’. De premier en daarmee het kabinet maakten een zekere indruk, doordat Lubbers ‘weet wat hij moet verwachten’ en ‘de zaken kent’.⁶⁷ Hoewel het kabinet een deskundige indruk maakt, zijn er in het licht van de naderende verkiezingen ook een aantal scheurtjes in de coalitie zichtbaar. Volgens *De Telegraaf* zijn de coalitiepartijen ‘op veel punten verdeeld’. Men komt met name niet uit de euthanasie kwestie.⁶⁸ Het stevige imago wordt door deze tegenstellingen iets minder, doordat het kabinet niet kan doorpakken op dit punt.

Ondanks een aantal beschuldigingen van de oppositie dat het kabinet te optimistisch is in de troonrede, houdt het kabinet vast aan de ingeslagen koers. De troonrede van 1985 begint al met de woorden: ‘De gunstige wending, die onze economie heeft genomen, is markant. Eindelijk, na vele jaren van teruggang, groeit de werkgelegenheid in de bedrijven weer’.⁶⁹ Net als in de voorgaande jaren lijkt het zelfbeeld van het kabinet niet te veranderen. Lubbers zegt in het begin van zijn beantwoording op de vragen van de oppositie dat hij wil vasthouden aan het drie-sporenbeleid, zoals dat in de regeringsverklaring uiteen is gezet. Ook is het beleid volgens Lubbers succesvol geweest, omdat het bedrijfsleven is opgebloeid en het begrotingstekort is gedaald.⁷⁰

⁶⁵ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1985-1986*, 415.

⁶⁶ Redactie, ‘Ten geleide. Stilte voor de storm’, *de Volkskrant* (17-10-1985) 3.

⁶⁷ Kees Lunshof, ‘Martens-show nu naar Nederland’, *De Telegraaf* (15-10-1985) 7.

⁶⁸ Redactie, ‘Regering komt niet uit wet euthanasie’, *De Telegraaf* (17-10-1985) 3.

⁶⁹ Ruud Lubbers, ‘Troonrede’ (1985) 1.

⁷⁰ *(HTK) 1985-1986*, 502-503.

Een breed gedragen klacht van de oppositie is het feit dat het kabinet te positief is in de troonrede. Hiermee geeft zij aan dat het kabinet de mensen niet het eerlijke beeld wil geven. Aan de rechterzijde wordt daarom om extra bezuinigingen gevraagd bij monde van Meindert Leerling van de RPF⁷¹. Aan de andere zijde van het politieke spectrum geeft Den Uyl aan dat het ‘herstel nog traag verloopt’. Het is dan ook onterecht dat de troonrede: ‘een diepe tevredenheid’ uitstraalt. Hiermee doet het kabinet aan ‘zelfstreling’ volgens de oppositieleider⁷². Ook D’66 laakt de houding van het kabinet, omdat de ‘intenties van de herverdeling van arbeid mislukt zijn’. Het kabinet is volgens Engwirda zeer rechtlijnig en doet alsof ‘het weet wat goed is voor de mensen’⁷³.

Het punt van rechtlijnigheid komt ook terug in het betoog van CPN fractievoorzitster Ina Brouwer en dan met name op het gebied van de militaire strategie (kruisraketten). Volgens Brouwer wordt deze strategie ‘door middel van disciplineren, machtsspel en tactiek uitgevoerd’⁷⁴. Het kabinet wil dus kosten wat het kost het beleid uitvoeren en gebruikt hier volgens de CPN de verkeerde middelen voor.

Tegen het einde van de kabinetsperiode krijgt het kabinet een imago van de oppositie dat het te rechtlijnig is en een verkeerd beeld van de successen van het eigen beleid neerzet. Aan het einde van de kabinetsperiode in 1986 zijn vrijwel geen stukken in de media te vinden over het kabinet Lubbers I. Zowel in de dagen rond de verkiezingen als rond het aftreden van Lubbers I en het aantreden van Lubbers II zijn geen artikelen over het kabinet Lubbers I te vinden in *de Volkskrant* en *De Telegraaf*. De kranten richtten zich voornamelijk op de verkiezingen en na de verkiezingen op het nieuwe kabinet Lubbers en wat men daarvan verwacht. Er zijn echter twee kleine uitzonderingen te vinden.

In *de Volkskrant* staan een paar kleine verwijzingen naar Lubbers I in een stuk over de nieuwe ministersploeg. Zo geeft de krant aan dat Ruding ‘goed werk heeft gedaan met het begrotingstekort’. Verder wordt Lubbers ‘zakelijk, dynamische, niet te christelijk bevlogen en kundig op alle beleidsterreinen genoemd’⁷⁵. Bij *De Telegraaf* wordt nog een beeld van het kabinet geschetst op de dag na de verkiezingsoverwinning van het CDA. De krant noemt Lubbers ‘de verpersoonlijking van het saneringsbeleid’ en noemt het een ‘verstandige keuze’ om voor Lubbers te kiezen⁷⁶. Het kabinet wordt aan het einde van de periode vooral herinnerd als het kabinet van saneringen en zakelijkheid. Deze twee typeringen lijken sterk te hebben

⁷¹ Ibidem, 471.

⁷² Ibidem, 416.

⁷³ Ibidem, 442.

⁷⁴ Ibidem, 467.

⁷⁵ Redactie, ‘Kabinet Lubbers II: dertien mannen en een vrouw’, *de Volkskrant* (14-07-1986) 4.

⁷⁶ Redactie, ‘Commentaar’, *De Telegraaf* (22-05-1986) 1.

doorgewerkt in de literatuur over Lubbers I en komen voor een groot deel overeen met het zelfbeeld van het kabinet Lubbers I.

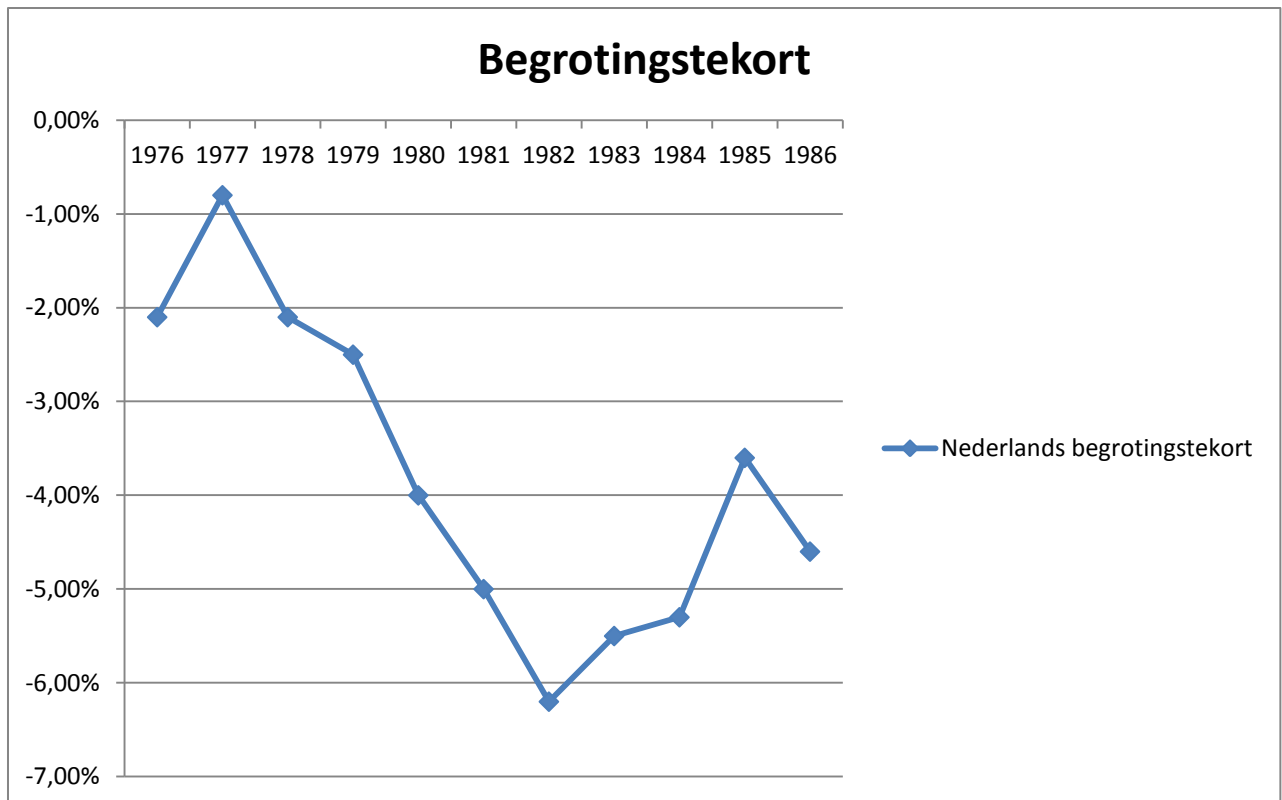
§3.5 Daadwerkelijke beleid van het kabinet Lubbers I

Het daadwerkelijke beleid van Lubbers I is een combinatie van uitgevoerde plannen van het regeerakkoord en het inspelen op problemen en vraagstukken die zich tijdens de rit hebben voorgedaan. Zo heeft Nederland tijdens Lubbers I te maken met een licht economisch herstel, maar blijft de werkloosheid hoog. Een van de belangrijkste redenen voor het succes van Lubbers I is het sluiten van het Akkoord van Wassenaar, aan het begin van de kabinetsperiode. In dit akkoord besluiten de vakbonden in samenwerking met de werkgeversbonden om tot arbeidstijdverkorting over te gaan, om op die manier de werkloosheid te bestrijden. Aangezien de arbeidstijdverkorting een van de drie ‘sporen’ van het beleid van Lubbers I moest worden, was dit een goed begin voor het kabinet. Op het terrein van onderwijs wordt een nieuw studiefinancieringsstelsel ingevoerd. Het nieuwe stelsel is er op gericht om mensen minder lang te laten studeren, waardoor de kosten van het onderwijs omlaag gaan. Dit sluit weer aan bij de doelstelling om de overheidsuitgaven weer onder controle te krijgen. Verder worden verschillende staatsbedrijven zoals de PPT en de staatsdrukkerij geprivatiseerd. Het afstoten van een aantal taken van de overheid moet geld opleveren. Ook sluit het aan bij de doelstelling om de regeldichtheid te verminderen, omdat de overheid door privatiseringen minder taken krijgt. Andere opmerkelijke gebeurtenissen zijn de plaatsing van kruisraketten in Nederland aan het einde van de kabinetsperiode. Ook de parlementaire enquête over de RSV-affaire is een bijzonderheid. Het verzwakt bovendien de positie van de vicepremier Van Aardenne.⁷⁷

Het kabinet heeft het financiële en economische beleid tot een speerpunt gemaakt, door te benadrukken dat Nederland in een ‘winter’ was terechtgekomen. Het is daarom van belang om te kijken hoe de Nederlandse economie en overheidsfinanciën zich hebben ontwikkeld tijdens Lubbers I. De werkloosheid begint vanaf 1984 te dalen en hoewel de werkloosheid hoog blijft is dit een trendbreuk (zie grafiek 2). Verder wordt er flink gesaneerd bij de overheid wat zorgt voor een toenemende verlichting van de overheidsfinanciën. Zo wordt het patroon van een toenemend financieringstekort gekeerd.⁷⁸ Er blijft echter een tekort waardoor de schulden van de staat nog steeds oplopen. Het tekort loopt tussen 1982-1985 terug van -6.2% naar -3.6%. In 1986 is het tekort dan weer -4.6% (zie grafiek 1). Hierdoor wordt de dalende lijn niet doorgezet in het laatste jaar dat (deels) onder Lubbers I valt.

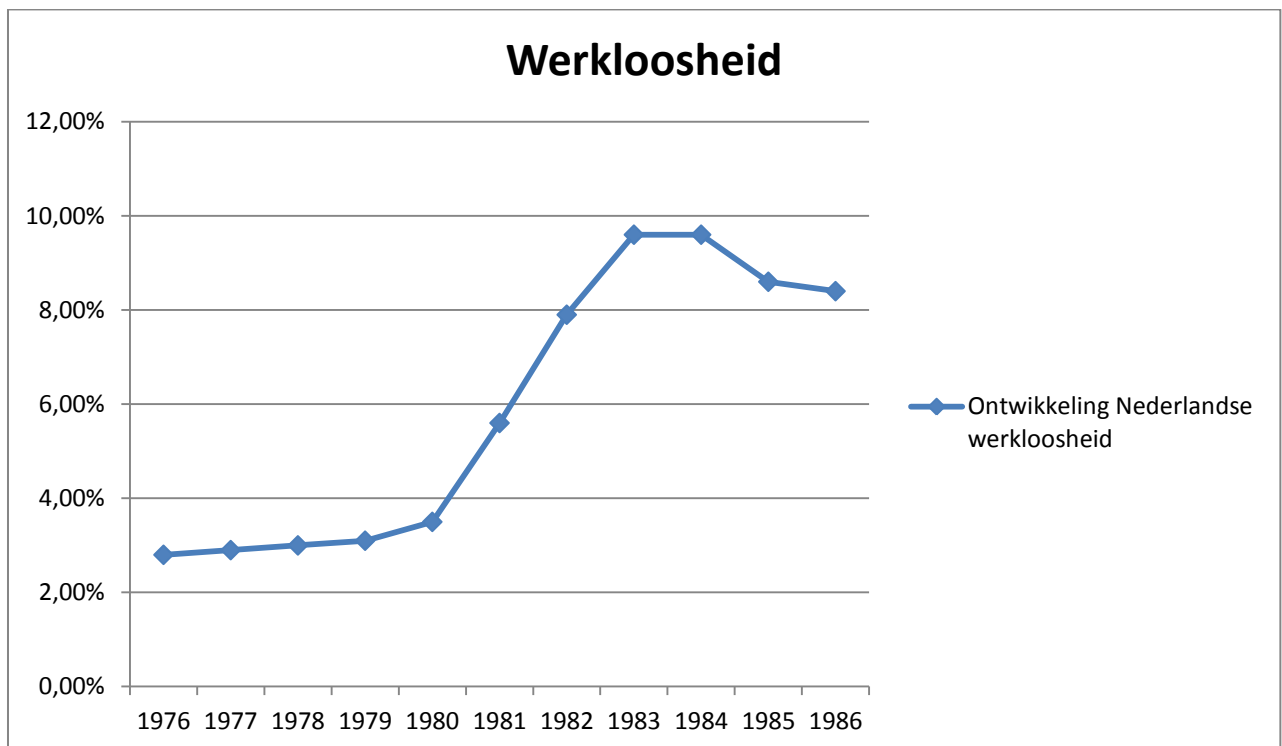
⁷⁷ http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw5/kabinet_lubbers_i_1982_1986, 14-07-2015.

⁷⁸ http://www.parlement.com/id/vhte04f8yhjz/cijfers_kabinet_lubbers_i_1982_1986, 14-07-2015.

Grafiek 1

Bron: gegevens komen van http://www.parlement.com/id/vht7jba3jsy6/historisch_overzicht_cijfers_kabinetten

Grafiek 2

Bron: gegevens komen van http://www.parlement.com/id/vht7jba3jsy6/historisch_overzicht_cijfers_kabinetten

In het boek *Parlementaire geschiedenis van Nederland* van Bosmans en van Kessel, worden twee kwesties die tijdens Lubbers I speelden met extra aandacht besproken. Zo dient zich het vraagstuk van de kernwapens aan. Er bestaat een grote onvrede in de samenleving bij het idee om kruisraketten in Nederland te plaatsen. Het kabinet weet dit te omzeilen door pas raketten te plaatsen, wanneer de Sovjet-Unie ook meer raketten in Europa gaat plaatsen. De Sovjet-Unie zal voor 1 november 1985 meer raketten installeren, waardoor Nederland in het begin van 1986 ook tot plaatsing overgaat. Het kabinet is minder krachtdadig als het om het Euthanasie vraagstuk gaat dat vooruitgeschoven wordt naar het volgende kabinet. Na het advies van de staatscommissie euthanasie kunnen de VVD en het CDA het niet eens worden⁷⁹.

Dit laatste punt komt niet overeen met het zelfbeeld van het kabinet, dat het regeert en zijn verantwoordelijkheid neemt. Op financieel en economisch gebied heeft het kabinet wel gedaan wat het zich had voorgenomen. Zo is arbeidstijdverkorting gerealiseerd en is het financieringstekort gedeeltelijk teruggedrongen. Het is de vraag of de vrede over de grenzen is bevorderd door het plaatsen van kruisraketten⁸⁰. Het kabinet zelf zal dit echter wel zo zien, omdat het in de regeringsverklaring al aangaf door te gaan met de voorbereidingen voor het plaatsen van kruisraketten⁸¹. Dit werd genoemd in combinatie met het bevorderen van de vrede.

⁷⁹ Jac Bosmans en Alexander van Kessel, *Parlementaire geschiedenis* 172.

⁸⁰ (*HTK*) 1982-1983, 647.

⁸¹ *Ibidem*, 645.

§3.6 Conclusie

Er lijkt een duidelijke voorstelling over het zelfbeeld van Lubbers I te zijn ontstaan. Ook het daadwerkelijke beleid dat het kabinet heeft gevoerd lijkt helder in kaart gebracht. Op het punt van het imago is het echter iets ingewikkelder. Het imago van Lubbers I is minder eenduidig, doordat door kranten en politici meerdere imago's worden gecreëerd. Aan de ene kant een overwegend negatief imago dat bestaat bij *de Volkskrant* en de oppositie in de Tweede Kamer. Anderzijds een imago dat veel positiever is, dat heerst bij *De Telegraaf* en de coalitiepartijen. Het is daarom in het geval van Lubbers I niet mogelijk om te spreken over hét imago van het kabinet.

Het zelfbeeld van het kabinet dat naar voren komt in de regeringsverklaring is vooral gebaseerd op het idee dat dit kabinet zijn verantwoordelijkheid neemt. In deze moeilijke tijden zal het een regering zijn die regeert en dus besluitvaardig is. Verder vindt het kabinet dat het een open houding heeft omdat het met alle partijen in dialoog wil gaan. Het zelfbeeld van het kabinet komt deels ook overeen met het daadwerkelijke beleid. Vooral op het terrein van financiën en economie lijkt men inderdaad besluitvaardig te zijn geweest. Deze regering heeft in de meeste gevallen geregeerd, een duidelijke uitzondering is de euthanasiekwestie. In deze kwestie weet het kabinet niet daadkrachtig op te treden door de onderlinge verschillen in de coalitie. Met de privatiseringen lijkt ook de regeldichtheid een beetje minder te zijn geworden.

Op het punt van de dialoog lijkt het kabinet niet te hebben gedaan wat het bij aanvang aankondigde te gaan doen. Volgens de oppositie heeft het kabinet juist de aansluiting met de samenleving verloren. Het kabinet leeft in een soort schijnwerkelijkheid en belubbert volgens Van Dam zelfs de boel. Dit imago lijkt aan te sluiten bij het beeld van *de Volkskrant*, dat het kabinet als zeer zakelijk beschrijft en a-politiek. Het andere imago dat door *De Telegraaf* en de coalitiepartijen wordt gevormd komt dicht in de buurt van het zelfbeeld van het kabinet. Zo is het kabinet volgens deze visie verstandig, nuchter en heeft het werkelijkheidszin.

De manier waarop het kabinet de kwestie van de kruisraketten heeft aangepakt lijkt zeer zakelijk en pragmatisch. Bovendien heeft het ook de overheidsfinanciën onder handen genomen. Het eerste imago lijkt echter ook te kloppen, omdat het kabinet zijn ogen heeft gesloten voor de protesten vanuit de samenleving tegen de bezuinigingen en de kruisraketten. Het daadwerkelijke beleid en het imago van zakelijkheid lijkt dus op veel vlakken overeen te komen.

4. Hoofdstuk 2: Kok I

§4.1 Zelfbeeld en voorgenomen beleid van het kabinet Kok I

‘Het is een kabinet dat niet is ontstaan uit de behoefte om zich tegen anderen af te zetten, maar dat zijn basis ontleent aan datgene wat, gegeven de uitslag van de verkiezingen, de beste uitkomst leek te bieden’, aldus Kok tijdens de regeringsverklaring.⁸² De premier verwijst hiermee naar het feit dat er geen confessionele partij in het kabinet zit. Hoewel hij toegeeft dat ‘in politieke zin de samenstelling van het kabinet wel bijzonder’ is, spreekt Kok toch van ‘een gewoon parlementair meerderheidskabinet’. Uit de woorden van Kok blijkt dat het bijzonder is dat de CDA geen deel uitmaakt van het nieuwe kabinet, maar dat het kabinet desondanks niet wezenlijk verschilt van voorgaande kabinetten. Uit het eerste citaat blijkt ook dat het kabinet zich niet wil presenteren als een kabinet dat zich heeft afgezet tegen de christendemocraten. Kok benadrukt dan ook dat: ‘de inzet en de instelling van de nu aangetreden [PB is] om er zoveel mogelijk voor iedereen te zijn’.⁸³ CDA’ers in Nederland hoeven dus niet te vrezen voor dit kabinet.

De manier waarop dit kabinet zichzelf bezieet is op veel punten vergelijkbaar met Lubbers I. Zo benadrukt Kok: ‘Ook het dualisme vormt een kernpunt van onze benadering’.⁸⁴ Ook dit kabinet geeft aan dat dualisme van belang is en dat zij ook op die manier de politiek wil benaderen. Een ander punt dat doet herinneren aan Lubbers I is het feit dat het kabinet daadkrachtig wil zijn en zich ook zo ziet. Dit blijkt onder andere wanneer Kok zegt: ‘De regering is bereid om een zelfstandige keuze te maken en zal de eigen verantwoordelijkheid niet schuwen’.⁸⁵ Daarmee verbonden is de uitspraak dat ‘regeren onlosmakelijk is verbonden met het doorhakken van knopen’.⁸⁶ Deze uitspraken ademen het zelfbeeld van een kabinet dat zichzelf als onafhankelijk ziet en dus op moeilijke punten beslissing naar eigen inzicht zal maken.

Het feit dat een kabinet zich als een daadkrachtige eenheid ziet en een dualistische instelling heeft is niet heel verwonderlijk, dit zal waarschijnlijk voor meerdere kabinetten gelden. Op een aantal andere punten wijkt het zelfbeeld van Kok I echter af van dat van

⁸² *Handelingen Tweede Kamer (HTK)*, 1993-1994, 5806.

⁸³ *(HTK)*, 1993-1994, 5806.

⁸⁴ *Ibidem*, 5809.

⁸⁵ *Ibidem*, 5815.

⁸⁶ *Ibidem*, 5815.

Lubbers I. Deze punten lijken voor een deel de invloed van D'66 te zijn geweest, omdat het kabinet zich nadrukkelijk als een kabinet ziet dat politieke en bestuurlijke vernieuwingen gaat aanbrengen. Volgens Kok: 'Het kabinet dat zich vandaag aan de Kamer presenteert, wil ernaar streven (...) het vertrouwen van burgers in de politiek te versterken'.⁸⁷ Ondanks dat het kabinet een gewoon kabinet is, ziet het wel de kans om het vertrouwen in de politiek te herstellen. Om dit voor elkaar te krijgen zal het kabinet een 'open houding ten opzichte van de samenleving' hebben.⁸⁸

Deze nieuwe en open houding, die het kabinet zegt te hebben komt, toont zich in een uitspraak van de premier, namelijk: 'bestuur dat zegt wat het doet en doet wat het zegt'.⁸⁹ Kok I heeft het zelfbeeld van een kabinet dat eerlijk is in wat het doet en hier ook duidelijk over communiceert. Verder is het een normaal kabinet dat geen rare dingen gaat doen. Dit wordt de volgende dag nog een keer benadrukt in de debatten naar aanleiding van de regeringsverklaring. Hij geeft aan dat er sprake zal zijn van continuïteit van voorgaand beleid en dat in sommige gevallen, ook door de samenstelling van de coalitie, keuzes worden gemaakt. Voor Kok persoonlijk geldt dan ook: 'doe maar gewoon dan doe je al gek genoeg'.⁹⁰

Het beleid van het kabinet Kok I wordt in het regeerakkoord samengevat in tien hoofdpunten. Hoewel in deze punten geen concrete plannen worden genoemd geeft het een beeld wat het kabinet op de verschillende beleidsterreinen van plan is. Ook voor het kabinet Kok geldt dat de economie prioriteit heeft. Zo is een moderne structuur van de Nederlandse economie van belang. Dit kan worden bereikt met een duurzame groei waarbij niet de leefomgeving wordt uitgeput, maar waar Nederlanders putten uit hun creativiteit en inventiviteit. De VVD is terug te vinden in de doelstelling van het versterken van de ondernemingszin, door onder andere de regelgeving en administratieve druk te verminderen. De arbeidsmarkt moet worden geflexibiliseerd om verruiming van de arbeidsmarkt te bewerkstelligen. Ook moet het stelsel van de sociale zekerheid worden aangepast, zodat alleen mensen die het nodig hebben nog steeds een uitkering krijgen maar ook worden geactiveerd. Verder is men voor marktwerking. Voor de overheidsfinanciën geldt dat het financieringstekort verder moet worden teruggedrongen om aan de Europese normen te voldoen. D'66 krijgt zijn zin door de vernieuwde bestuurlijke verhoudingen met decentralisatie, een mogelijke aanpassing van het kiesstelsel, het referendum en een grotere betrokkenheid van de burger bij de politiek. Verder moet de sociale samenhang in het land

⁸⁷ Ibidem, 5815.

⁸⁸ Ibidem, 5815.

⁸⁹ Ibidem, 5815.

⁹⁰ Ibidem, 5875.

worden bevorderd om de leefbaarheid in steden te kunnen behouden. Ook voor Onderwijs en Cultuur geldt dat ze op een hoog niveau moeten blijven voor de samenleving en de economie. Internationaal moet Nederland zich actief inzetten voor vrede.⁹¹ Het belangrijkste doel uit deze tien punten lijkt het vernieuwen van de economie om groei te stimuleren en verder de overheidsfinanciën gezond te houden.

⁹¹ Wim Kok, 'Keuzes voor de toekomst', *Regeerakkoord* (1994) 3-5.

§4.2 Imago van het kabinet Kok I

De regeringsverklaring en de eerste Algemene Beschouwingen van het kabinet Kok I vinden in de eerste maand plaats. Dit zijn twee geschikte punten om het imago waarmee het kabinet Kok I begint, te onderzoeken. In *de Volkskrant* zijn vooral verwijzingen te vinden rond de regeringsverklaring. Bij de beëdiging spreekt de krant echter over een ‘vers’ nieuw kabinet. De relatieve onervarenheid van de nieuwe ministersploeg wordt in dit artikel benadrukt. Zo staat er: ‘Iedereen, bijna iedereen, is nog zo nieuw in de politiek.’⁹² Na de beëdiging van het nieuwe kabinet wordt vooral de persoon Kok geprezen door *de Volkskrant*. Zo schrijft journalist Jan Tromp: ‘Wim Kok is meteen al een echte premier en het lijkt erop dat hij niet meer dan twee dagen nodig had om zijn watermerk aan te brengen’. In het zelfde artikel haalt Tromp de politicoloog en medeopsteller van het verkiezingsprogramma van de PvdA Jos de Beus aan. De Beus zegt hierin: ‘Kok is de waarachtige reformist. Hij verzoent het onverzoenlijke. Hij gaat de consensusedemocratie redden, maar vermoedelijk zullen we het pas over een paar jaar willen zien.’⁹³ Tromp gaat naar aanleiding van de regeringsverklaring zelfs nog een stap verder door Kok te vergelijken met John F. Kennedy. Volgens Tromp doen beide heren namelijk een groot beroep op de verantwoordelijkheid van de mensen; “Niet iedereen kan zijn zin krijgen” zei de minister-president gisteren, “dit past in een samenleving van burgers die vanuit hun eigen verantwoordelijkheid oordelen en beoordelen en ook op die eigen verantwoordelijkheid worden aangesproken” Kok is waarlijk Kennedy geworden’.⁹⁴ De vergelijking met Kennedy en het feit dat Kok zich al meteen als een premier gedraagt is voor Tromp een positief gegeven. Door deze stukken van Tromp in *de Volkskrant* wordt een positief imago neergezet, tijdens het begin van Kok I. Vooral van een premier die mensen op hun verantwoordelijkheid aanspreekt.

Net als in de periode Lubbers I heeft *De Telegraaf* een ander verhaal over het nieuwe kabinet dan *de Volkskrant*. De krant heeft weinig positieve woorden voor de regeringsverklaring over. Kees Lunshof benadrukt dat de regeringsverklaring veel ‘vaagheden’ bevat en vervolgt met: ‘alleen over de begroting van ’95 bestaan concrete afspraken’.⁹⁵ Behalve dat het kabinet niet duidelijk genoeg is in zijn doelstellingen voor de komende kabinetsperiode, wordt ook de hele regeringsverklaring afgekraakt. Zo schrijft

⁹² Jan Hoedeman en Milja de Zwart, ‘Vandaag is het nieuwe ambt een pleziertocht’, *de Volkskrant* (23-08-1994) 1.

⁹³ Jan Tromp, ‘Kok is onmiddellijk al een heuse premier’, *de Volkskrant* (23-08-1994) 1.

⁹⁴ Jan Tromp, ‘Premier is waarlijk Kennedy geworden’, *de Volkskrant* (01-09-1994) 7.

⁹⁵ Kees Lunshof, ‘Premier Kok heeft veel te verklaren’, *De Telegraaf* (30-08-1994) 7.

Lunshof die de regeringsverklaring in zijn geheel al ‘onsamenhangend’ vindt: ‘Een geniale ambtenaar die zojuist de LOI-cursus creatief schrijven heeft voltooid, zorgt voor literaire verbindingen zoals: “De golven gaan hoog, ons schip is klein, al kan het tegen een stootje”’.⁹⁶ De krant verklaart deze onsamenhangendheid doordat de coalitie grote onderlinge verschillen vertoont. Hij zegt namelijk over Kok: ‘Kennelijk is het lastig voor hem om het juiste midden te vinden tussen het PvdA-gedachtegoed en de VVD-denkbeelden die nu eenmaal sterk verschillen’.⁹⁷ *De Telegraaf* probeert tijdens de eerste dagen van Kok I een negatieve imago neer te zetten van een kabinet met vage plannen waarvan de uiteenlopende partijen binnen het kabinet waarschijnlijk moeilijk eenduidig beleid zullen kunnen maken.

Omdat de eerste Algemene Beschouwingen van Kok I zo kort op de regeringsverklaring volgen, houden de meeste partijen nog een kleine slag om de arm bij het beoordelen van het kabinet. Aangezien het CDA de grootste oppositiepartij is mag fractievoorzitter Enneüs Heerma als eerste spreken tijdens de Algemene Beschouwingen van 1994. Heerma geeft aan dat het kabinet op veel punten eigenlijk geen beslissingen heeft genomen met de woorden: ‘In dit regeerakkoord zijn veel zaken vooruitgeschoven of toegedeekt, waardoor het lijkt op een regeerakkoord voor twee jaar’.⁹⁸ Ook geeft Heerma aan: ‘Die betrouwbaarheid wordt geweld aangedaan als afspraken en toezeggingen door de overheid niet worden nageleefd’.⁹⁹ Hij lijkt te willen suggereren dat het nieuwe kabinet niet erg betrouwbaar overkomt.

Waar Heerma zich nog niet heel erg negatief over het kabinet uitlaat blijken de andere oppositiepartijen, die niet in het politieke midden staan, het kabinet harder aan te pakken. De kritiek van deze partijen richt zich vooral op het liberale karakter van Kok I. Volgens Paul Rosenmöller fractievoorzitter van GroenLinks stelt het kabinet zelfs teleur. Hij zegt: ‘Met deze eerste begroting maakt de heer Kok de verwachtingen niet waar. De progressieve meerderheid maakt ruim baan voor een liberale koers’.¹⁰⁰ Niet onverwacht komt er een zelfde verwijt van de leider van de SP Jan Marijnissen. Volgens Marijnissen wordt de bevolking uitgeknepen, hij zegt namelijk: ‘Offer, offer en nog eens offer, zonder dat er voor de overgrote meerderheid van de mensen een perspectief tegenover staat.’ Het is daarom dat: ‘de richting die dit kabinet is ingeslagen uiteindelijk zal leiden tot een verdere verharding van de

⁹⁶ Kees Lunshof, ‘Kok zet Paar s op een laag pitje’, *De Telegraaf* (01-09-1994) 6.

⁹⁷ Redactie, ‘Open deuren’, *De Telegraaf* (01-09-1994) 6.

⁹⁸ *Handelingen Tweede Kamer (HTK)* 1994-1995, 17.

⁹⁹ *(HTK)* 1994-1995, 12.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 43.

samenleving, grotere tegenstellingen en een verkeerde dynamiek'.¹⁰¹ Hans Janmaat van de CD verwoordt het rechtse beleid van het kabinet als volgt: 'De regering doet een minimum. Aan dat minimum kan zij niet eens voldoen, want in de nachtwakersstaat wordt de veiligheid van de burgers gegarandeerd'.¹⁰² De oppositie vindt de plannen van het kabinet niet ver genoeg uitgewerkt (Heerma) en te liberaal.

De fracties van de coalitiepartijen zijn zoals verwacht veel milder voor het kabinet. De fractievoorzitters van deze partijen geven maar met een enkele zin aan wat zij van het nieuwe kabinet vinden. Hier komt een neutraal tot voorzichtig positief beeld naar voren. Zo zegt Jacques Wallage van de PvdA: 'Het kabinet maakt een sobere start' en 'het overdrijft niet'.¹⁰³ Frits Bolkestein van de VVD zegt zelfs: 'Het regeerakkoord en vooral de keuze voor behoedzame uitgangspunten werpen onmiddellijk vruchten af'.¹⁰⁴ De fractievoorzitter van D'66 Gerrit Jan Wolffensperger is nog het meeste kritisch: 'De voornemens ogen deugdelijk, maar schokken niet door hun verrassendheid'.¹⁰⁵ De coalitiepartijen zijn in tegenstelling tot de oppositie gematigd enthousiast. In de Algemene Beschouwingen wordt vooral door de oppositie getracht een imago te creëren, van een kabinet dat voornamelijk liberaal beleid voert dat voor een tweedeling in de samenleving zorgt.

Voornamelijk in *De Telegraaf* wordt er geschreven over het kabinet en hoe het door de Algemene Beschouwingen heen komt. Hoewel Lunshof Kok aan Lubbers doet denken, is hij niet overtuigd dat het kabinet op lange termijn zal kunnen functioneren. Er zijn namelijk: 'veel onduidelijkheden in het regeerakkoord' en de 'coalitiepartijen denken over veel zaken anders'.¹⁰⁶ Tot nu toe gaat het echter goed: 'De links-rechtse coalitie hoe onnatuurlijk die ook is, maakt een veel minder verkrampde indruk dan de oude CDA/PvdA-coalitie'. Volgens Lunshof is het kabinet echter niet paars: 'een eigen "paars" karakter heeft het stuk [PB de troonrede] niet'.¹⁰⁷

Tijdens de aanvang van het kabinet Kok I bestaat er bij de media een verdeeld beeld. Volgens *de Volkskrant* is vooral Kok een goede premier. Bij *De Telegraaf* is men echter niet overtuigd door de vage plannen van het kabinet. Dit geldt ook voor het CDA. De kleine oppositiepartijen proberen het kabinet juist als te liberaal af te schilderen.

¹⁰¹ Ibidem, 63.

¹⁰² Ibidem, 51.

¹⁰³ Ibidem, 20.

¹⁰⁴ Ibidem, 39.

¹⁰⁵ Ibidem, 43.

¹⁰⁶ Kees Lunshof, 'Fracties maken niks van het debat', *De Telegraaf* (23-09-1994) 7.

¹⁰⁷ Kees Lunshof, 'Koks troonrede weinig creatief', *De Telegraaf* (21-09-1994) 15.

§4.3 Zelfbeeld en imago van het kabinet Kok I tijdens de rit

De Algemene Beschouwingen van 1995 zijn vooraf gegaan aan het eerste volledige jaar van regeringsverantwoordelijkheid van het kabinet Kok I. In *de Volkskrant* wordt een beeld geschetst van een kabinet dat maar matig presteert. De krant mist ambitie bij het kabinet. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de opmerkingen: ‘grote vernieuwingsplannen staan niet op stapel’ en ook zou het kabinet: ‘op een aantal punten erg terughoudend’ zijn.¹⁰⁸ Dit beeld komt ook naar voren in het stuk over de maatschappelijke organisaties, namelijk: ‘De Miljoenennota is volgens de meeste organisaties een gedegen stuk zonder creatieve ideeën’.¹⁰⁹ Waar *de Volkskrant* nog zeer positief over de premier sprak aan het begin van de kabinetsperiode, lijkt de krant in 1995 teleurgesteld in het gevoerde beleid. Hierdoor zet men een enigszins zuinig beeld over het kabinet neer.

Ook in *De Telegraaf* wordt geen helder beeld van Kok I gepresenteerd. Kees Lunshof erkent dat het kabinet profiteert van de economische groei, maar vindt de troonrede een onsamenvattend geheel. Zo schrijft hij: ‘De heldere woordkeuze en zinsopbouw van de troonrede (...), kunnen niet verhullen dat het stuk door zijn vele algemeenheden en open deuren een vreemd ongrijpbaar karakter heeft. Het is vlees noch vis.’¹¹⁰ Het beeld dat hieruit naar voren komt is dat van een kabinet dat weinig coherent beleid voert en daarom niet herkenbaar is.

Ook tijdens Lubbers I houdt paars zich vast aan het zelfbeeld dat men tijdens de regeringsverklaring heeft gepresenteerd. Kok ziet paars nog steeds als een kabinet dat heel nuchter te werk gaat. Dit blijkt wanneer Kok zegt: ‘Zeggen wat je doet en doen wat je zegt; dat was ons devies bij de start. Na een jaar regeren staan wij bij het waarmaken van wat wij beloofd hebben aan de goede kant van de streep bij verreweg de meeste onderwerpen’.¹¹¹ Kok geeft aan dat ze transparant te werk gaan en hebben waargemaakt wat ze hebben beloofd. Kok lijkt dus te willen aangeven dat zijn kabinet betrouwbaar is.

Hoewel Heerma zich minder streng uitlaat dan de fractievoorzitters van de SP en GroenLinks, is hij toch kritisch op het kabinet. Volgens Heerma is: ‘er geen doel gesteld. Men gaat zoals de weg loopt of gewoon de eigen neus achterna’. Dit komt doordat: ‘een samenhangende visie ontbreekt’. Dit leidt er volgens Heerma toe dat: ‘onderlinge verschillen voor de rekening van de belastingbetaler afgekocht [PB worden]’. De vraag is volgens

¹⁰⁸ Redactie, ‘Het tekort van paars’, *de Volkskrant* (20-09-1995) 7.

¹⁰⁹ Redactie, ‘Organisaties missen ambitie bij kabinet’, *de Volkskrant* (20-09-1995) 11.

¹¹⁰ Kees Lunshof, ‘Kabinet profiteert van groeicijfers’, *De Telegraaf* (20-09-1995) 7.

¹¹¹ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1995-1996*, 96.

Heerma dan ook: ‘Waar staat paars voor?’.¹¹² Het CDA wil het kabinet afschilderen als een kabinet dat nergens voor staat en door met geld te smijten de onderlinge verschillen weet te verdoezelen.

De oppositie aan de linker zijde van de PvdA probeert het duidelijkst een imago aan het kabinet te verbinden. Zij vinden het kabinet te liberaal. Zo zegt Rosenmöller: ‘Kok I is vooral liberaler dan de kabinetten-Lubbers’. Volgens Rosenmöller moet ook het credo van paars worden aangepast: ‘Beter dan met de zelfgekozen formule “werk, werk en nog eens werk” laat paars zich typeren door het credo “markt, markt en nog eens markt”’. Van het dualisme is ook niks gekomen namelijk: ‘na een paar maanden bleek het leven sterker dan de leer’. Ook sluit de fractievoorzitter van GroenLinks zich aan bij de kritiek van Heerma dat het kabinet nergens voor staat. Hij maakt dit duidelijk met een voorbeeld: ‘Zelfs bij het grote Wim Kok interview in Brandpunt werd het antwoord op de kernvraag “Waar staat dit kabinet nu eigenlijk voor?” een kwartier lang ontweken’.¹¹³ Rosenmöller geeft dus aan dat het kabinet enerzijds eigenlijk geen visie heeft en anderzijds wel een heel liberaal beleid voert.

Ook Marijnissen sluit zich aan bij het neoliberale beeld: ‘het is een kabinet dat zich het neo-liberale denken tot in de haarvaten heeft eigengemaakt.’ Volgens de SP’er is de uitstraling van het kabinet dan ook een ‘façade’, ‘Leuk ogend, goed gebekt en een goede PR, al dan niet na tussenkomst van politieke privéadviseurs. Net als in de filmstudio’s van Hollywood: mooie gevels, maar van karton.’¹¹⁴ Marijnissen erkent dat het kabinet een goede uitstraling heeft, maar vindt dit nep doordat er neoliberaal beleid wordt gevoerd.

De coalitiepartijen zijn eensgezind in hun positieve beoordeling van Kok I. Bolkestein roemt het financiële beleid en geeft aan dat er ‘belangrijke beslissingen ter zake van de infrastructuur zijn genomen’.¹¹⁵ De PvdA wil benadrukken dat het kabinet toch ook sociaal is, hierdoor zegt Wallage: ‘Zo kenmerkt dit kabinet zich het eerste jaar als solide en sociaal: een kabinet Kok dus!’¹¹⁶ De fractievoorzitter van D’66 lijkt het meest tevreden en creëert een rooskleurig beeld. Zo zegt Wolffensperger over het kabinet: ‘De mensen hebben er groot vertrouwen in. Er is weer reden om iets van de regering te verwachten’. Hij prijst dan ook de ‘realiteitszin’, ‘nuchterheid’ en de ‘geestdrift’ die het kabinet uitstraalt.¹¹⁷ De fracties in de Tweede Kamer die verbonden zijn aan het kabinet zijn om eigen redenen dus allen tevreden over het kabinet Kok I.

¹¹² (HTK) 1995-1996, 11.

¹¹³ Ibidem, 45.

¹¹⁴ Ibidem, 89,91.

¹¹⁵ Ibidem, 49.

¹¹⁶ Ibidem, 22.

¹¹⁷ Ibidem, 67.

In 1996 lijkt het beeld van een kabinet dat voornamelijk liberaal beleid voert ook te zijn doorgedrongen bij *de Volkskrant*. Zo schrijft politiek verslaggever Arnold Koper over het kabinet: ‘een bezuinigingsprogramma dat het verkiezingsprogramma van de PvdA in één klap tot een vodge papier degradeerde’.¹¹⁸ Verder heeft het kabinet weinig visie volgens hoogleraar Algemene Sociologie met specialisatie verzorgingsstaat en sociale gelijkheid Godfried Engbersen. Hij geeft zelfs aan dat er tijdens paars ‘een angstaanjagende ideeënarmoede als het om sociaal beleid gaat [PB heerst]’.¹¹⁹ Het enige positieve dat de krant meldt is: ‘het paarse compromis, (...) werkt beter dan verwacht’.¹²⁰ Het imago van Kok I is ten opzichte van 1995 verder verslechterd bij *de Volkskrant*.

Het stuk van Lunshof in *De Telegraaf* is iets positiever, zo ziet hij ‘behoorlijk veel reden tot tevredenheid’. Verder mist hij voornamelijk een visie op de toekomst. Zo geeft hij aan: ‘een bedroevend stuk is de nota over de toekomst van de sociale zekerheid.’ Hij wijt dit aan: ‘Kennelijk konden of durfden PvdA en niet meer concrete afspraken te maken gezien hun verschillende kijk op de toekomst van de sociale zekerheid’.¹²¹ De krant geeft weer aan dat de verschillen in de coalitie te groot zijn voor een echte visie, die het kabinetsbeleid aldus ook ontbeert.

Het bovenstaande heeft wederom weinig effect op het zelfbeeld van Kok I. Hij wil echter wel benadrukken dat het kabinet toch ook sociaal is. Zo geeft hij aan dat: ‘100.000 mensen erbij die anders een uitkering kregen en die nu actief participeren, sociaal beleid van de bovenste plank is.’ Verder wil hij tonen dat het kabinet ondanks het goede economische nieuws geen gekke dingen gaat doen: ‘Die berichten mogen zeker geen aanleiding geven tot zelfgenoegzaamheid’. Verder is het kabinet nog steeds van mening dat het een open houding heeft: ‘wij geven informatie aan de Kamer om vervolgens met de Kamer een dialoog te voeren over de vraag: kan het nog beter?’.¹²² Het zelfbeeld van het kabinet lijkt gezien de uitspraken van Kok niet te zijn veranderd.

Het zelfbeeld wijkt wederom af van het imago dat de fracties in de Kamer aan het kabinet proberen te geven. Heerma opent de Algemene Beschouwingen in 1996 met een betoog dat het kabinet de overlegeconomie kapot maakt. Heerma heeft het over: ‘De slooptocht van het kabinet in de overlegeconomie’. De pensioenplannen van het kabinet zijn Heerma zowel te liberaal als te sociaaldemocratisch, zoals blijkt uit het volgende: ‘Het mes

¹¹⁸ Arnold Koper, ‘Paars brengt liberale omwenteling op gang’, *de Volkskrant* (18-09-1996) 20.

¹¹⁹ Godfried Engbersen, ‘Kabinet wil met oogkleppen op nieuwe eeuw binnenstormen’, *de Volkskrant* (18-09-1996) 9.

¹²⁰ Redactie, ‘Evenwichtig paars’, *de Volkskrant* (18-09-1996) 9.

¹²¹ Kees Lunshof, ‘Ministers te vaag over de agenda 2000’, *De Telegraaf* (18-09-1996) 27.

¹²² *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1996-1997*, 90,91.

zetten in deze goed gereorganiseerde solidariteit levert een “Kok-tail” op die bestaat uit meer overheid, markt en minder gemeenschapsverantwoordelijkheid.’¹²³ Heerma mist de invloed van het CDA, omdat de overlegeconomie volgens hem wordt afgebroken.

Ook dit jaar doen GroenLinks en SP weer de stevigste uitspraken. Rosenmöller heeft het over de ‘neoliberale agenda’ van het kabinet. Dit gaat volgens hem ten koste van een ecologische crisis, groeiende maatschappelijke tweedeling en onverdraagzaamheid. Uiteindelijk verliest het kabinet volgens Rosenmöller al zijn uitstraling: ‘Wie zijn ideologische veren afschudt, heeft voor hij het weet de bezielde uitstraling van een geplukte kip.’¹²⁴ Volgens Marijnissen heeft Nederland met dit ‘primair liberale kabinet’ het ‘Paars van Troje’ binnengehaald.¹²⁵ Het beleid bevordert onder andere segregatie in de samenleving.

Ook de coalitiepartijen zijn wat kritischer geworden ondanks het grote economische succes. De PvdA kijkt met Wallage met meer kritiek naar het liberale beleid: ‘Juist omdat de PvdA zich in de afgelopen jaren op een ondogmatische wijze heeft opgesteld en niet alles krampachtig bij het oude heeft willen laten, wil zij het kabinet kritisch volgen wanneer het een kader voor toekomstige verzelfstandiging, marktwerking en deregulering uitwerkt.’ Verder is hij wel van mening dat de pijnlijke maatregelen van het kabinet ‘niet voor niets’ waren omdat het beter gaat.¹²⁶ Ook Bolkestein is niet over alle maatregelen van het kabinet te spreken, vooral wanneer politieke problemen worden vooruitgeschoven. Hij zegt hierover: ‘Wij staan niet te juichen als commissies worden gebruikt om lastige vraagstukken te parkeren’. Verder verdient vooral minister van Financiën Gerrit Zalm (VVD) wel ‘een royaal compliment’ voor de resultaten op het gebied van de overheidsfinanciën.¹²⁷ Volgens Wolffensperger kan niemand eigenlijk echt ontevreden zijn, door de economische cijfers. Volgens hem is het dan ook dat: ‘Paars werkt!’. Het kabinet is met ‘nieuwe visies’ oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken gaan bedenken.¹²⁸ D’66 creëert hiermee nog steeds een positief imago over het kabinet terwijl Wallage en Bolkestein in 1996 minder enthousiast zijn als voorheen.

Het zelfbeeld blijft in tegenstelling tot het imago van Kok I gedurende de rit hetzelfde. Het imago wordt ondanks de gunstige economische cijfers steeds wat minder. De kritiek vanuit de oppositie is dat het kabinet niet echt ergens voor staat, tegelijkertijd vinden veel

¹²³ (HTK) 1996-1997, 14,15.

¹²⁴ Ibidem, 42.

¹²⁵ Ibidem, 81.

¹²⁶ Ibidem, 24,29.

¹²⁷ Ibidem, 47, 52.

¹²⁸ Ibidem, 62.

partijen het kabinet te (neo)liberaal. Het eerste beeld bestaat ook bij *De Telegraaf*, terwijl *de Volkskrant* langzaam een ontwikkeling doormaakt dat tot dit tweede beeld leidt.

§4.4 Zelfbeeld en imago van het kabinet Kok I aan het eind van de rit

Hoewel de Algemene Beschouwingen van 1997 nog ruim een half jaar voor het einde van de parlementaire periode zijn, is het wel de laatste kans voor de Tweede Kamer om nog eens uitgebreid op het kabinetsbeleid in te gaan. In *de Volkskrant* wordt de balans ook al voorzichtig opgemaakt. Zo krijgt de socioloog en columnist Kees Schuyt de ruimte om een oordeel over het kabinet te vellen. Hij schrijft: ‘De vernieuwing zat vooral in de stijl van leiding geven en van politiek bedrijven, maar niet in een inhoudelijke, noodzakelijke koerscorrectie van onze samenleving’.¹²⁹ Het kabinet lijkt dus al met al enigszins tegen te vallen doordat het inhoudelijk minder vernieuwing heeft gebracht dan men had gehoopt.

Kees Lunshof mag als gebruikelijk weer zijn commentaar geven, maar heeft door de ‘euforie’ omtrent de miljoenennota hier duidelijk moeite mee. Zijn kritiek richt zich uiteindelijk maar op het feit dat men niet goed genoeg voor de Rotterdamse haven en Schiphol zorgt. Volgens Lunshof is het kabinet ‘te luchthartig omgesprongen met twee kroonjuwelen van ons land’.¹³⁰ Verder valt er in *De Telegraaf* positieve noch negatieve kritiek op het kabinet te vinden rond de Algemene Beschouwingen van 1997.

De standvastigheid van het zelfbeeld van Kok I wordt in 1997 voor de laatste keer bevestigd. Doordat het op orde brengen van de overheidsfinanciën een doel was, ziet Kok het succes op dit terrein als de ‘vruchten van eigen beleid’. Verder ziet het kabinet zich nog steeds als een kabinet dat de verantwoordelijkheid neemt. Zo zegt Kok: ‘wij doen wat we in deze periode kunnen en zetten op de kaart wat voor een komende periode nodig is’. Hij blijft dan ook bij het volgende punt: ‘De hoofdlijn van het kabinet was en is dat we kansen moeten grijpen en risico’s moeten inperken’.¹³¹ In het zelfbeeld van het kabinet is dus geen wezenlijke verandering opgetreden sinds de regeringsverklaring.

Het door de oppositie aan het kabinet toegeschreven imago is wel degelijk veranderd. Het CDA lijkt steeds kritischer geworden, naarmate het beter in de oppositierol is ingespeeld. In 1997 neemt Jaap de Hoop Scheffer dan ook voor het eerst, als kersverse fractievoorzitter, het woord tijdens het begin van de Algemene Beschouwingen, nadat zijn voorganger Heerma was vervangen. Heerma lag al langer onder vuur binnen het CDA omdat hij niet goed genoeg oppositie zou voeren en te weinig charisma zou bezitten.¹³² De nieuwe fractievoorzitter

¹²⁹ Kees Schuyt, ‘Een paarse zonsondergang’, *de Volkskrant* (17-09-1997) 11.

¹³⁰ Kees Lunshof, ‘Kabinet solt met kroonjuwelen’, *De Telegraaf* (16-09-1997) 7.

¹³¹ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1997-1998*, 102-104.

¹³² https://nl.wikipedia.org/wiki/Enne%C3%BCs_Heerma, 06-08-2015.

benadrukt nog maar eens dat het kabinet geen echt beleid heeft gevoerd met zijn opmerking: ‘fundamentele keuzes zijn niet of nog niet gemaakt’. Verder zet hij een beeld neer van een kabinet dat zeer onverantwoord bezig is, door de woorden: ‘Een verantwoordelijke samenleving? Neen, liebe Freunde dat is hier in Nederland bijna voorbij, deze nieuwe coalitie is drukdoende de laatste resten op te ruimen’.¹³³ Hiermee zet De Hoop Scheffer namens het CDA het meest negatieve beeld van Kok I neer tijdens deze kabinetsperiode.

Rosenmöller geeft voor een laatste keer aan dat het beleid van het kabinet te liberaal is en wat daarvan de gevolgen zijn. Hij doet dit door te zeggen: ‘De collectieve voorzieningen en mensen in de knel leggen het steeds vaker af tegen de marktwerking en de individuele verrijking’. Het gevolg is volgens hem tweedeling: ‘de verdergaande verrijking onder dit eerste kabinet-Kok wint het glansrijk van de bestrijding van de armoede’.¹³⁴

Marijnissen voegt hieraan toe: ‘Deze Paarse coalitie heeft op het punt van de sociale zekerheid veel meer verslechtingen dan verbeteringen doorgevoerd’.¹³⁵ Vanuit de linkerzijde van de Tweede Kamer wordt het kabinet dus als liberaal en asociaal afgeschilderd.

Ter rechterzijde was echter ook kritiek op de grote nadruk voor materiële zaken en het afbreken van de sociale cohesie. Dit wordt verwoord door de fractievoorzitter van de christelijke RPF Leen van Dijke. Hij zegt namelijk: ‘Drie jaar Paars is synoniem aan lastenverlichting en investeren in de infrastructuur, maar er ontbreken wezenlijke pijlers’.¹³⁶

De fractievoorzitters van de coalitiepartijen zijn echter wel tevreden over het kabinet. Bolkestein geeft aan dat Lubbers na zijn eerste kabinetsperiode het voortbestaan van de coalitie tot inzet van de verkiezingen maakte. Hij zegt vervolgens: ‘Welnu wij zijn van plan om datzelfde het volgende jaar te doen, maar dan een andere coalitie’.¹³⁷ Bolkestein is voornamelijk op het terrein van de economie dusdanig tevreden, dat hij verder wil met de paarse coalitie. Ook Wallage is tevreden met het beleid en verwoordt dat als volgt: ‘Als wij goed op weg zijn in dit land, ik ben dat van mening, dan komt dat door hetgeen ik wil noemen de normen en waarden die achter het poldermodel schuilgaan’.¹³⁸ Volgens Wallage is de manier van politiek bedrijven van het kabinet goed geweest, waardoor het goed gaat met het land. Volgens Wolffensperger heeft het kabinet zelfs de ‘verwachtingen overtroffen’. Het gaat zelfs zo goed volgens de fractieleider van de D’66 dat het kabinet een ‘rijke erfenis achterlaat voor de opvolger [PB van het kabinet]’. Ook Wolffensperger wil de paarse samenwerking

¹³³ (HTK) 1997-1998, 10,27.

¹³⁴ Ibidem, 48.

¹³⁵ Ibidem, 92.

¹³⁶ Ibidem, 85.

¹³⁷ Ibidem, 70.

¹³⁸ Ibidem, 47.

voortzetten, hij zegt specifiek: ‘wij wensen dat het beleid van dit kabinet door een volgend kabinet wordt voortgezet.’¹³⁹ Door de coalitiepartijen wordt dus een positief beeld van het kabinet gecreëerd. Men is het er over eens dat zaken door het beleid beter gaan in Nederland en zou graag een nieuw paars kabinet willen zien.

Rond het demissionair worden van Kok I en het ontslag van zijn kabinet zijn geen artikelen in *de Volkskrant* te vinden waar een beeld van Kok I wordt geschetst. In *De Telegraaf* zijn echter rond beide momenten kleine bijdragen te vinden. In een artikel als reactie op de verkiezingsuitslag van 1998 schrijft Lunshof dat Kok het premierschap verdient, maar dat het nieuwe kabinet daadkrachtiger moet zijn dan Kok I in het laatste jaar. Lunshof schrijft: ‘Het premierschap komt de even voorzichtige als ongenaakbare Kok toe, die de “premierbonus” binnenhaalde. Maar hij zal nu wel echt moeten gaan regeren, nadat hij het laatste jaar vooral op de winkel paste uit angst voor coalitieruzies.’¹⁴⁰ Kok krijgt dus toch wat kritiek voor het laatste jaar paars. Ook suggereert hij nog een keer dat de coalitiepartijen ver van elkaar afliggen, door te suggereren dat er mogelijk snel ruzies zouden kunnen ontstaan wanneer er echte geregeerd zou worden. Nadat paars II is geformeerd geeft Lunshof nog een keer aan dat de paarse coalitie niet bijzonder was. Zo schrijft hij: ‘Premier Kok heeft zijn nieuwe kabinet een gewoon kabinet genoemd, net als zijn eerste. Dat was het ook. De paarse samenleving heeft het geen bijzondere toegevoegde waarde gegeven’.¹⁴¹ Het eindoordeel van *De Telegraaf* over Kok I lijkt te zijn dat het een normaal kabinet was dat verder geen baanbrekende veranderingen in de samenleving teweeg heeft gebracht, zowel in positieve als in negatieve zin.

¹³⁹ Ibidem, 71, 82.

¹⁴⁰ Kees Lunshof, ‘Sterk VVD alleen in linkse Kamer’, *De Telegraaf* (07-05-1998) 7.

¹⁴¹ Kees Lunshof, ‘Paars II’, *De Telegraaf* (03-08-1998) 3.

§4.5 Daadwerkelijk beleid van het kabinet Kok I

Als het om de verhoudingen gaat tussen het parlement en het kabinet wordt vaak over dualisme gesproken. Een van de doelstellingen van Kok I was het dualisme in de praktijk te brengen. Volgens Bosmans en van Kessel heeft het kabinet op dit punt niet gedaan wat het had beloofd. Er vond veelvuldig torentjesoverleg plaats tussen de bewindslieden en de fractievoorzitters van de coalitiepartijen, om verrassingen in de Kamer te voorkomen.¹⁴² Het torentjesoverleg lijkt bovendien ook in strijd met het idee dat het kabinet duidelijk zou communiceren en een open houding zou aannemen. Dit lijkt niet goed mogelijk wanneer voor het debat al duidelijk is dat er een meerderheid voor het regeringsstandpunt zal zijn.

De bestuurlijke vernieuwingen die Kok tijdens de regeringsverklaring beloofde zijn er maar mondjesmaat gekomen. Uiteindelijk werd gekozen voor een correctief referendum. Hiervoor is echter een grondwetswijziging nodig, waardoor het correctief referendum er pas de volgende kabinetsperiode zou kunnen komen. Uiteindelijk zou er geen grondwetswijziging komen, door het optreden van Hans Wiegel (VVD) in de Eerste Kamer tijdens de ‘nacht van Wiegel’. Verder wordt de kloof tussen de burger en de politiek tijdens Kok I niet kleiner.

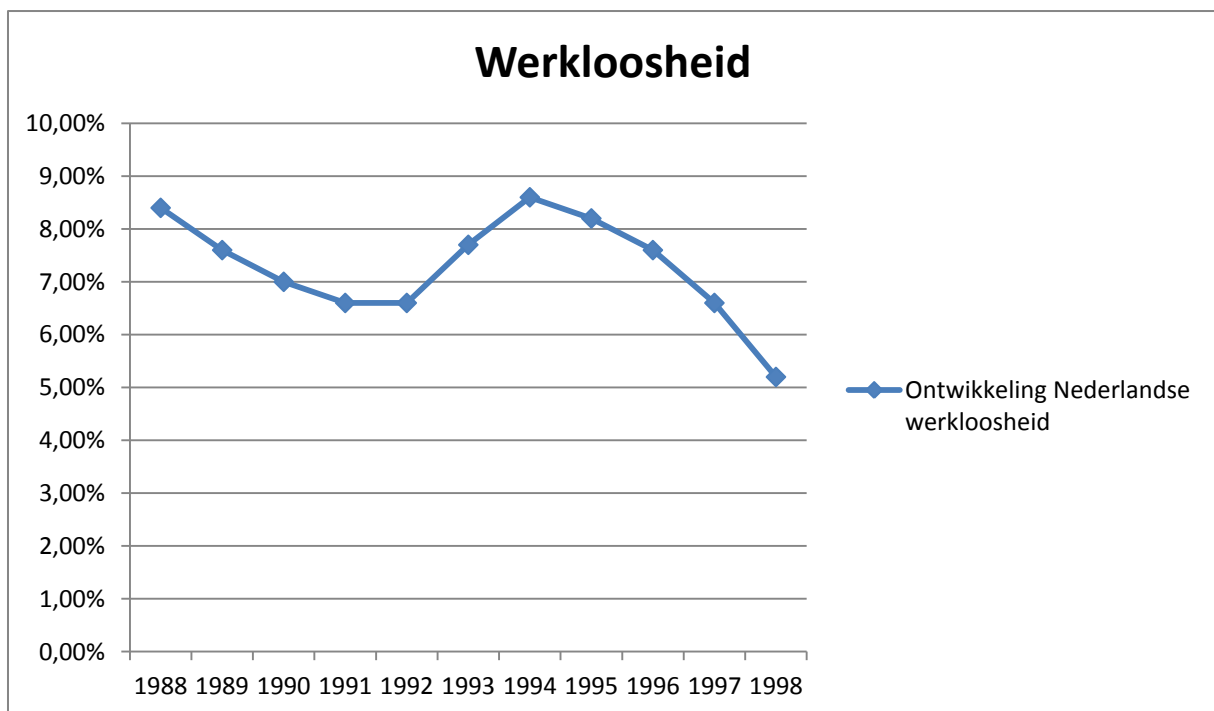
Kok I zag zich ook als een daadkrachtig kabinet dat knopen wilde doorhakken. Op een aantal terreinen is dit zeker gelukt. Financieel-economisch heeft het kabinet duidelijke keuzes gemaakt. Het kabinet heeft ook ondubbelzinnig voor een aantal grote infrastructurele projecten gekozen, zoals de Betuwelijn en de uitbreiding van Schiphol. Verder vindt er een toenemende informatisering plaats bij de overheid. Het privatiseren dat onder Lubbers was begonnen gaat ook verder doordat de NS steeds onafhankelijker van de overheid gaat handelen. Op sommige punten boekt het kabinet echter weinig tot geen vooruitgang. Het milieu komt er bijvoorbeeld bekaaid vanaf, onder meer door de infrastructurele projecten. Ook het reorganiseren van het Openbaar Ministerie gaat erg langzaam door de grote weerstand tegen de minister van Justitie Winnie Sorgdrager (D’66).¹⁴³

Net als Lubbers I heeft het kabinet Kok I het financieel-economische beleid tot een van de speerpunten gemaakt. Op dit punt behaalt het kabinet mede door de internationale economische groei zeer goede cijfers. Het credo ‘werk, werk en nog eens werk’ wordt waargemaakt. Mede door de Melkertbanen stijgt de werkgelegenheid. Er komen zelfs zoveel banen bij dat de werkloosheid ook begint te dalen (zie grafiek 3). Aan het einde van de

¹⁴² Jac Bosmans en Alexander van Kessel, *‘Parlementaire geschiedenis’* 202.

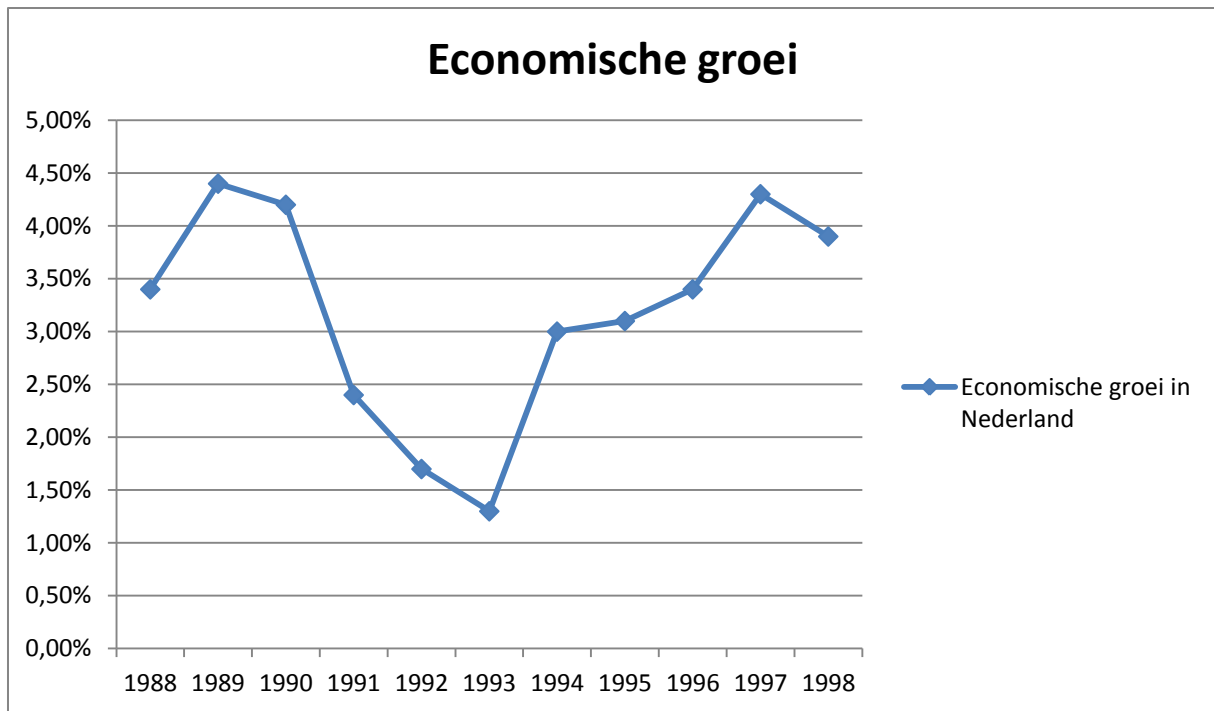
¹⁴³ http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvvu/kabinet_kok_i_1994_1998, 08-08-2015.

kabinetsperiode is de werkloosheid gedaald tot bijna 5% van de beroepsbevolking. Hiermee wordt het laagste punt in de voorgaande tien jaar bereikt. Verder groeit de economie en daalt het begrotingstekort onder Kok I. De economie stijgt tijdens de kabinetsperiode met gemiddeld 3.5% (zie grafiek 4). De economie groeit vooral sneller ten opzichte van de laatste jaren van het kabinet Lubbers III. Ook het begrotingstekort dat in 1995 nog piekt daalt tijdens Kok I naar minder dan 1% (zie grafiek 5). Het begrotingstekort gaat richting een begrotingsevenwicht dat niet meer heeft bestaan sinds het kabinet Den Uyl. Het kabinet Kok I heeft het op het financieel-economische vlak goed gedaan. Dit komt overeen met het zelfbeeld van het kabinet dat het verantwoordelijke beleid voert.

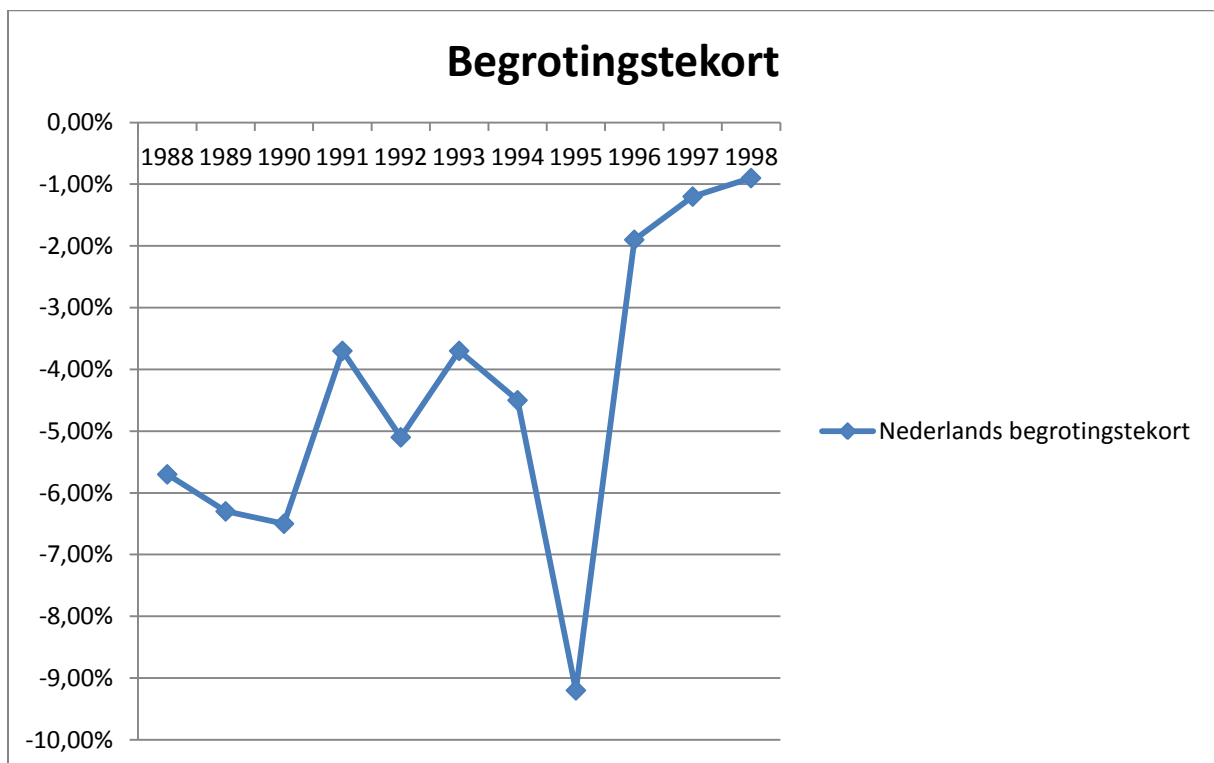
Grafiek 3

Bron: gegevens komen van http://www.parlement.com/id/vht7jba3jsy6/historisch_overzicht_cijfers_kabinetten

Grafiek 4

Bron: gegevens komen van http://www.parlement.com/id/vht7jba3jsy6/historisch_overzicht_cijfers_kabinetten

Grafiek 5

Bron: gegevens komen van http://www.parlement.com/id/vht7jba3jsy6/historisch_overzicht_cijfers_kabinetten

§4.6 Conclusie

Het eerste kabinet van Wim Kok lijkt op een aantal punten anders te hebben gehandeld, dan het zelfbeeld van het kabinet zou doen verwachten. Doordat bijvoorbeeld het dualisme in de praktijk werd gehinderd door het torentjesoverleg. Tegelijkertijd werd hiermee een niet erg open houding getoond. Het voornemen om als kabinet het vertrouwen in de politiek terug te brengen was hiermee ook niet gediend. Het zelfbeeld komt echter wel overeen op andere punten, namelijk het nemen van de eigen verantwoordelijkheid. Het kabinet heeft wel degelijk knopen doorgehakt. Het heeft duidelijk gekozen voor het versterken en vernieuwen van de economie als eerste prioriteit. Daarmee heeft het kabinet zoals men wilde een moderne economie verwezenlijkt. Verder zag het kabinet zich als een gewoon kabinet, ook dit klopt omdat de destijds unieke samenwerking tussen PvdA en VVD niet voor een breukmoment in de parlementaire geschiedenis heeft gezorgd.

Het imago van het kabinet Kok I is niet eenduidig en tijdens de kabinetsperiode aan verandering onderhevig. Ondanks de economische successen die door vriend en vijand worden beaamd, valt op dat het imago van Kok I niet zo positief is in de Tweede Kamer en de schrijvende pers. In de Kamer lijkt het imago nog enigszins stabiel, hoewel er een duidelijk onderscheid valt te maken met het imago dat de coalitie en de oppositie trachten neer te zetten. De coalitie ziet het kabinet als een team dat voorzichtig te werk gaat en met een nuchtere insteek deugdelijke plannen uitvoert. Men is vooral enthousiast over de economische resultaten, maar constateert ook dat het kabinet in de samenleving veel vertrouwen geniet. De coalitie wil aan het einde van Kok I dan ook graag de paarse samenwerking voortzetten. Vanuit de oppositie is de kritiek op het kabinet fors en divers. Aan de ene kant vindt men het kabinet vaag in wat het nu eigenlijk wil. Het kabinet vertoont bovendien geen samenhang en maakt geen fundamentele keuzes. Het beleid van het kabinet zorgt ervoor dat de oppositie het kabinet als (neo)liberaal bestempelt. Het kabinet zou de tweedeling in de samenleving vergroten en de overlegeconomie afbreken.

Zowel *De Telegraaf* als *de Volkskrant* hebben op veel punten dezelfde kritiek als de oppositie in de Kamer. Hierbij zet *De Telegraaf* een beeld neer van een onsaamhangend kabinet dat geen team is en ook geen paars karakter heeft. Ondanks deze tekortkomingen is de krant wel te spreken over het economische beleid en uiteindelijk ook over Wim Kok. Het beeld verandert het sterkst bij *de Volkskrant*. De krant is ten tijde van de regeringsverklaring nog lyrisch over de persoon Kok. Dit gaat al snel over in teleurstelling door het gebrek aan

ambitie en vernieuwing. Uiteindelijk vindt men net als de linkse oppositiepartijen het beleid van Kok I te eenzijdig liberaal.

De veelal negatieve imago's lijken deels terecht te zijn. Het kabinet voert inderdaad liberaal beleid door het leggen van de nadruk op de overheidsfinanciën en economie en de privatiseringen. Het klopt echter niet dat het kabinet geen duidelijke keuzes heeft gemaakt, omdat het kabinet toch duidelijk kiest om de overheidsfinanciën op orde te brengen. Er bestaat weliswaar geen typisch paars beleid, maar de maatregelen die worden genomen lijken wel samenhang te hebben.

Het zelfbeeld en imago komen op de meeste punten niet overeen. Dit is niet zo verwonderlijk, omdat het imago gecreëerd door oppositie en kranten behoorlijk negatief is. Zo vindt Kok dat het kabinet ook wel degelijk sociaal beleid voert door banen te creëren en de uitkeringen niet aan te pakken. Hierdoor zou dan ook geen tweedeling ontstaan. Het kabinet heeft tijdens zijn presentatie in de Kamer al aangegeven dat het een gewoon kabinet zou worden. Dit komt overeen met het beeld uit de Kamer en media dat paars uiteindelijk niet veel nieuws onder de zon was.

Het imago, zelfbeeld en daadwerkelijk beleid van Kok I heeft een zekere overlap met elkaar. Voor het grootste gedeelte verschillen de drie echter. Het zelfbeeld lijkt op een aantal punten niet met de alledaagse werkelijkheid overeen te komen. Ook het overwegend negatieve imago komt niet overeen met het zelfbeeld. Het imago en het daadwerkelijke beleid komen wel redelijk met elkaar overeen, hoewel het kabinet meer samenhang vertoont dan men op basis van het imago zou verwachten.

5. Eindconclusie

Dit onderzoek is een eerste aanzet tot mogelijk breder onderzoek naar imago en zelfbeeld in de parlementaire geschiedenis van Nederland. Het had kunnen uitwijzen dat dit onderzoek niet erg relevant is, omdat het imago, zelfbeeld en daadwerkelijk beleid van de kabinetten Lubbers I en Kok I precies met elkaar overeenkomen. Zoals te verwachten viel is dat niet het geval. Het eerste, simpele, antwoord op de vraag: *In hoeverre komen het zelfbeeld, imago en daadwerkelijk beleid met elkaar overeen ten tijde van de kabinetten Lubbers I (1982-1986) en Kok I (1994-1998)?*, is dat imago, zelfbeeld en daadwerkelijk beleid bij beide kabinetten een bepaalde overlap vertonen maar zeker niet volledig overeenkomen.

Voor Lubbers I geldt dat het zelfbeeld van een kabinet dat de verantwoordelijkheid neemt en doet wat goed is voor Nederland op financieel-economisch gebied overeenkomt met het daadwerkelijke beleid. Het negatieve imago van de oppositie in de Tweede Kamer en *de Volkskrant*, komt echter ook overeen met het beleid. Het beleid is namelijk zeer zakelijk en het kabinet lijkt soms vrij apolitiek, doordat veel mensen uit het bedrijfsleven zich voornamelijk op het verbeteren van de overheidsfinanciën concentreren. Hetzelfde lijkt voor het kabinet Kok I te gelden. Hoewel het zelfbeeld op het punt van dualisme en het verkleinen van de kloof tussen burger en politiek niet met de werkelijkheid strookt, klopt het wel dat het kabinet moeilijke keuzes durft te maken. Ook dit kabinet neemt op het punt van financieel-economisch beleid haar verantwoordelijkheid. Dit zelfde beleid wordt door de oppositie en *de Volkskrant* negatief uitgelegd als een te liberaal beleid. Hoewel er meer nuances bestaan in de verhoudingen tussen imago, zelfbeeld en daadwerkelijk beleid lijken imago en zelfbeeld bij beide kabinetten wel iets met het daadwerkelijke beleid te maken te hebben. Het verschil is vooral een verschil in perspectief. Het beleid dat een kabinet voert bevestigt voor het kabinet het positieve zelfbeeld. De negatieve imago's vanuit de Tweede Kamer en kranten zijn een ander perspectief op hetzelfde beleid.

Behalve de bovenstaande overeenkomst zijn er ook verschillen in de manier waarop imago, zelfbeeld en daadwerkelijk beleid zich met elkaar verhouden tijdens de kabinetten Lubbers I en Kok I. Bij Lubbers I komt de zakelijkheid van het kabinet terug in zowel het zelfbeeld, als het imago en het daadwerkelijke beleid. Hoewel het economisch goed gaat lijkt het imago van Kok I toch iets negatiever dan dat van Lubbers I. Het negatieve imago lijkt zich te splitsen in enerzijds een beeld van een kabinet dat geen samenhangend beleid voert en geen echte (paarse) identiteit heeft en anderzijds in een te liberaal kabinet. Deze imago's lijken

tegenstrijdig want het liberale karakter dat door het beleid lijkt te worden bevestigd is het bewijs dat het kabinet wel degelijk een beleid voert dat niet het resultaat is van een gemiddelde van alle uiteenlopende verkiezingsprogramma's. Uit het zelfbeeld van Kok I blijkt niet dat het kabinet, zoals het beleid en het imago aangeven, een overwegend liberaal beleid voert.

Een andere conclusie die uit het onderzoek naar Lubbers I en Kok I kan worden getrokken is dat het imago van een kabinet niet eenduidig is. In het bovenstaande onderzoek bestaan wellicht vier imago's die ook nog kunnen veranderen tijdens de kabinetsperiode. Het imago dat vanuit de coalitiepartijen komt lijkt vaak op het zelfbeeld van het kabinet en is overwegend positief. De dagbladen *de Volkskrant* en *De Telegraaf* geven beide een ander beeld van de kabinetten. Ook de oppositie, die vaak de sterkste bewoordingen gebruiken, creëren niet altijd het zelfde beeld over een kabinet. Verder is het moeilijk in te schatten in hoeverre de burgers in Nederland door de imago's die kranten en politici aan een kabinet geven worden beïnvloedt in hun denken over een kabinet. Het lijkt voor de hand te liggen dat de beelden uit de kranten meer mensen bereiken dan de debatten van de Algemene Beschouwingen. Wellicht kan in het vervolg een systeem worden ontwikkeld om de verschillende mediums te wegen. Op die manier kan een beeld van bijvoorbeeld de tv zwaarder worden gewogen dan een opmerking die niet verder komt dan het debat in de Tweede Kamer. Hoewel de imago's vaak redelijk negatief zijn hebben de kabinetten Lubbers I en Kok I toch een vervolg gekregen. Het beeld zal bij de kiezer dus toch niet zo negatief zijn geweest over beide kabinetten.

Hoewel het imago van een kabinet dikwijls verschilt per krant kan er vaak toch wel een beeld worden gevonden dat veelvuldig terugkomt. Lubbers I het kabinet van managers dat door middel van no-nonsense beleid de boel op orde gaat brengen en paars dat hoewel het niet een bijzonder kabinet is door de afwezigheid van de confessionelen liberaal beleid heeft gevoerd om Nederland en de economie te moderniseren. Deze imago's lijken ook hun weg in de literatuur te hebben gevonden. Ze komen echter voor een belangrijk deel ook overeen met het daadwerkelijke beleid. Het onderzoek naar het zelfbeeld van een kabinet zou kunnen worden uitgebreid met het bestuderen van de troonreden, omdat die de visie van een kabinet weergeven. Ook kan men de optredens van bewindslieden op de televisie en nieuwe media onderzoeken, aangezien deze veel burgers zullen bereiken. Verder kan men voor het imago nog meer kranten en vooral ook tijdschriften en weekbladen raadplegen. Opiniebladen aan de linker- en rechterkant van het politieke spectrum zullen waarschijnlijk sneller met een mening over het kabinet komen, daarmee wordt dan ook een imago gecreëerd. Verder kunnen de

Handelingen van de Tweede Kamer ook worden onderzocht, met name op de dagen dat belangrijke debatten werden gehouden waar bijvoorbeeld het voortbestaan van de coalitie op het spel stond. Wellicht kan in het vervolgonderzoek gebruik worden gemaakt van een schema of methodiek waarbij het imago, zelfbeeld en daadwerkelijk beleid op een systematische manier kan worden onderzocht.

Een parlementair historicus die onderzoek doet naar een kabinet, zal onvermijdelijk te maken krijgen met een wirwar aan beelden van onder andere kranten, tijdschriften en tv-programma's. Daarbij komt het zelfbeeld van een kabinet, dat ook actief uitgedragen wordt. Het zorgt ervoor dat het moeilijk is voor een historicus een eenduidig beeld over het kabinet neer te zetten. Hij kan ervoor kiezen om de veelheid aan beelden te tonen in zijn werk. De bovenstaande studie naar imago, zelfbeeld en daadwerkelijk beleid kan mogelijk, en naar ik hoop, als ondersteuning dienen bij verder onderzoek, al is het alleen maar om bewust te worden van het brede palet aan percepties en beelden dat bestaat over een kabinet.

6. Literatuurlijst

Becker, Frans en Wim van Hennekeler e.a., ‘Zeven jaar paars’ (Den Haag 2001).

Blokker, Jan, ‘Het kabinet van de nieuwe media’, *de Volkskrant* (23-11-1982) .

Bos, Anne, ‘Het parlement aan het werk’ , *Het kabinet-De Quay (1959-1963) Regeren zonder rood* (Nijmegen 2007).

Bosmans, Jac. en Alexander van Kessel, ‘*Parlementaire geschiedenis van Nederland*’ (Zoetermeer 2011).

Engbersen, Godfried, ‘Kabinet wil met oogkleppen op nieuwe eeuw binnenstormen’, *de Volkskrant* (18-09-1996) .

Goslinga, Hans, ‘Nog bij leven een legende’, *Trouw* (03-04-2015).

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1979-1980, 3248.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1982-1983, 634.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1983-1984, 391.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1984-1985, 386.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1985-1986, 415.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1993-1994, 5806.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1994-1995, 17.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1995-1996, 96.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1996-1997, 90,91.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1997-1998, 102-104.

Hoedeman, Jan en Milja de Zwart, ‘vandaag is het nieuwe ambt een pleziertocht’, *de Volkskrant* (23-08-1994).

http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvvu/kabinet_kok_i_1994_1998, 08-08-2015.

http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw5/kabinet_lubbers_i_1982_1986, 14-07-2015.

http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw5/kabinet_lubbers_i_1982_1986, 14-07-2015.

http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw5/kabinet_kok_i_1994_1998, 21-07-2015.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Enne%C3%BCs_Heerma, 06-08-2015.

Kok, Wim, 'Keuzes voor de toekomst', *Regeerakkoord* (1994).

Koper, Arnold, 'Paars brengt liberale omwenteling op gang', *de Volkskrant* (18-09-1996).

Kroeger, Pieter en Jaap Stam, '*De rogge staat er dun bij: macht en verval van het CDA 1974-1998*', (Amsterdam 1998).

Kroeze, Ronald en Sjoerd Keulen, 'Managerpolitiek: waarom historici oog voor management moeten hebben', *BMGN* 127-2 (2012) 97-112.

Lubbers, Ruud, '*Troonrede*' (1985).

Lunshof, Kees 'Sterk VVD alleen in linkse Kamer', *De Telegraaf* (07-05-1998).

Lunshof, Kees, 'Fracties maken niks van het debat', *De Telegraaf* (23-09-1994).

Lunshof, Kees, 'Kabinet profiteert van groeicijfers', *De Telegraaf* (20-09-1995).

Lunshof, Kees, 'Kabinet solt met kroonjuwelen', *De Telegraaf* (16-09-1997).

Lunshof, Kees, 'Kabinetsplannen politiek haalbaar?', *De Telegraaf* (11-10-1983).

Lunshof, Kees, 'Kok zet Paars op een laag pitje', *De Telegraaf* (01-09-1994).

Lunshof, Kees, 'Koks troonrede weinig creatief', *De Telegraaf* (21-09-1994).

Lunshof, Kees, 'Martens-show nu naar Nederland', *De Telegraaf* (15-10-1985).

Lunshof, Kees, 'Ministers moeten gezag herwinnen', *De Telegraaf* (09-10-1984).

Lunshof, Kees, 'Ministers te vaag over de agenda 2000', *De Telegraaf* (18-09-1996).

Lunshof, Kees, 'Paars II', *De Telegraaf* (03-08-1998).

Lunshof, Kees, 'Premier Kok heeft veel te verklaren', *De Telegraaf* (30-08-1994).

Metze, Marcel, '*De stranding het CDA van hoogtepunt tot catastrofe*' (Nijmegen 1995).

Piet de Rooy en Henk te Velde, '*Met Kok over veranderend Nederland*' (Amsterdam 2005).

Pronk, Jan, 'Paarse passie', *Jaarboek parlementaire geschiedenis 2004. Het democratisch ideaal* (Nijmegen 2004).

Redactie, 'Beleid kabinet voor vrouwen onverteerbaar', *de Volkskrant* (11-10-1983).

Redactie, 'Commentaar', *De Telegraaf* (22-05-1986).

Redactie, 'Een nieuwe lente?', *de Volkskrant* (23-11-1982).

- Redactie, 'Evenwichtig paars', *de Volkskrant* (18-09-1996).
- Redactie, 'Het tekort van paars', *de Volkskrant* (20-09-1995).
- Redactie, 'Kabinet en CDA botsen over echte minima', *de Volkskrant* (11-10-1984).
- Redactie, 'Kabinet geeft geen duimbreed toe tegenover Kamer en vakbeweging', *de Volkskrant* (13-10-1983).
- Redactie, 'Kabinet Lubbers II: dertien mannen en een vrouw', *de Volkskrant* (14-07-1986).
- Redactie, 'Kabinet: mes in wirwar van voorschriften', *De Telegraaf* (23-11-1982).
- Redactie, 'Lubbers richt pantser op tegen emoties', *de Volkskrant* (11-10-1984).
- Redactie, 'Open deuren', *De Telegraaf* (01-09-1994).
- Redactie, 'Organisaties missen ambitie bij kabinet', *de Volkskrant* (20-09-1995).
- Redactie, 'Regering komt niet uit wet euthanasie', *De Telegraaf* (17-10-1985).
- Redactie, 'Regeringsverklaring roept uiteenlopende reacties op', *de Volkskrant* (23-11-1982).
- Redactie, 'Ten geleide. huiver', *de Volkskrant* (04-11-1982).
- Redactie, 'Ten geleide. stilte voor de storm', *de Volkskrant* (17-10-1985).
- Redactie, 'Ten geleide. verbetering', *de Volkskrant* (12-10-1984).
- Redactie, 'Ten geleide. wintertuin', *de Volkskrant* (23-11-1982).
- Redactie, 'Triest', *De Telegraaf* (12-10-1983).
- Redactie, 'Tweedeling', *De Telegraaf* (11-10-1984).
- Redactie, 'Verstandig', *De Telegraaf* (24-11-1982).
- Schuyt, Kees, 'Een paarse zonsondergang', *de Volkskrant* (17-09-1997).
- Stanford Encyclopedia, 2015a; 2015b., <http://plato.stanford.edu/entries/imagination/>, 10-06-2015.
- Strawson, Peter, 'Imagination and perception.', *Experience and theory* (1970).
- Tijn, Joop van en Max van Weezel, 'Inzake het kabinet Lubbers' (Amsterdam 1986).
- Tromp, Jan, 'Kok is onmiddellijk al een heuse premier', *de Volkskrant* (23-08-1994).
- Tromp, Jan, 'Premier is waarlijk Kennedy geworden', *de Volkskrant* (01-09-1994).

Turpijn, Jouke, '*80's dilemma*' (Amsterdam 2011).

Verkooijen, Peter, '*Goed en fout na de oorlog: de grote lijnen van de recente Nederlandse politieke geschiedenis*' (Amsterdam 2000).

Vliegenthart e.a., Rens, 'Wie leidt en wie volgt? Invloedsrelaties tussen parlement en media in het Nederlandse integratiedebat.' *Migrantenstudies* 1 (2008) 23-39.

Vries, Jouke de '*Paars en de managementstaat. Het eerste kabinet-Kok (1994-1998)*', (Apeldoorn 2002).

Weezel, Max van en Michiel Zonneveld, '*De onttovering van Paars: een geschiedenis van de kabinetten-Kok*' (Amsterdam 2002).